

ІВАН. МОНОЛАТІ

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

забудова
КОЛОМІЇ

ІВАН
МОНОЛАТІ

У XVII–XVIII ст. Коломия, як і майже всі українські міста, ділилася на дві частини – чотирикутне місто, оточене валами, й передмістя. Земляний вал був настільки широким, що на ньому стояли хати, мешканців яких називали «валянами». Посередині міста вирізнялася Ринкова площа, в центрі якої стояла кам'яна ратуша, навколо – дерев'яні ятки (одночасно майстерні й крамниці) шевців та різників. Чотири ряди будинків, які оточували ринкову площу, називалися «періями» (так називали також протилежні сторони вулиць). Ринкові будинки будували з цегли або з дерева; в останньому випадку мурованими були тільки «верхні й нижні склепи» на фасадному боці будинків. Від рогів ринку під прямим кутом розходилися головні вулиці міста. Інші вулиці перетинали їх також, найчастіше в перпендикулярному напрямі. Переважали дерев'яні будинки. У більшості втрачених нині міських актових книг при записі угод про продаж і заставу будинків чітко розрізняються хати («халупи»), середні доми («доми») і «великі будинки» з різними господарськими прибудовами («домівства»). Хати передмістя стояли на огорожених плотах «загородах», відведених під городи й садки.

Виняток могли становити лишень деякі споруди оборонного і сакрального призначення (ратуша після 1616 р., будинок війта (?), коломийський мурований замок XVII ст., монастир отців-домініканців (після 1650 р.), парафіяльний римо-католицький костюл Діви Марії (1788)). Ще наприкінці XVII ст. місто, яке відвідав ірландський вчений О'Коннор Бернанд, зафіксоване як «побудоване на пагорбі над річкою Прут ... дерев'яне...». Житлові споруди в тогочасній Коломиї, яка стояла на протилежному правому березі р. Чорний потік, можливо,

будували паралельно до Пруту, вікнами до річки та запрутянських лісів. Такий тип забудови сприяв формуванню вулиць, адже з люстрації 1565–1566 рр. знаємо про принаймні три основні вулиці: Лелову, Снятинську та «за ринком» (дехто із науковців вважає останню «заринком»).

Після відбудови міста в XVII ст. назви вулиць були вже новими: Староміська, Старогончарна, Старолазнична, Старозаконна, Стара дорога. У XVI–XVII ст. існували ще вулиці, назви яких свідчили про перевагу ремісничого населення: Гарбарська, Цегельняна, Фірманська, Бондарська, Фарбярська, Кравецька, Млинська, Ткацька, Мулярська, Шклярська, Рибачька, Шевська, Пекарська, Різняна, Столярська.

У XVIII – 40-х рр. XIX ст. могло бути приблизно 74 вулиці. У назвах коломийських вулиць кінця XVIII – початку XIX ст. знаходимо вплив тодішньої топографії: Коротка, Мала, Крута, Вузька, Шкарпова (укр. відповідник Похила, Схил), Сходова, Піша, Круча, В'їздова, Тісна, Стрімка, Промінна, Сліпа, Ламана, Проста, Відкрита, Поперечна, Скисна, Широка, Довга, Мокра. Поруч з ними є низка назв, які несуть історичне забарвлення: Валова, Замкова, Кринична, Джерельна, Окопи Староцвинтарні, Малий Ринок, Мнихівка (укр. відповідник Чернеча), Костельна.

1865 р. пожежа знищила давню ратушу і велику частину навколишніх будинків на пл. Ринок. До того ж пожежі постійно руйнували коломийські будівлі в 1871, 1880, 1886, 1888 рр., – тим самим пришвидшуючи розбудову та перебудову міста. Для місцевої влади це означало не тільки додаткову можливість наведення порядку в місті, але й зайвий раз наголосити на серйозних намірах привести його архітектуру в загальноімперські рамки. Тому 1877 р. на розі

площі звели нову ратушу, а посеред ринку «місто збудувало блок домів для погорільців». Відтоді в Коломиї почали з'являтися муровані кам'яниці, поступово витісняючи старі дерев'яні будівлі.

Вважається, що першою кам'яною спорудою цивільного призначення нового часу став будинок на сучасній вул. Гетьмана Івана Мазепа, 4. Його збудували 1789 р., дещо змінивши 1811 р. У ньому містилася «Головна окружна польсько-німецька школа», директором якої в 1824–1856 рр. був меценат «Русалки Дністрової» Микола Верещинський. За іншими джерелами, на поч. XIX ст. лише три будинки на пл. Ринок були мурованими.

Мапа міста від 1815 р. засвідчує, що тогочасна Коломия розбудовувалася за радіально-кільцевою композицією. У примітках до неї йшла мова про те, що будинки, позначені на карті, збудовані впродовж XVII–XVIII ст. Відомо, що до поч. XIX ст. східні околиці міста, так зване Снятинське передмістя, майже не забудувалися, а західна частина міста (між нинішніми просп. М. Грушевського та вул. О. Довбуша) мала небагато будівель. Тоді стояли переважно дерев'яні будинки, і лише три з них, на ринку, – муровані. Майже всі будівлі міста належали братам Багінським і Р. Курцвайлю. Сильно забудованими були лише гебрійська вулиця поблизу «Великої» синагоги і Снятинське передмістя: тільки до вул. Валової. В інших передмістях будинки зазначалися зрідка. Південна межа міста в XVII–XVIII ст. відсунулася на північ, за штучну водойму – млинівку (що в районі нинішньої вул. Староміської), а північна була забудована лише до вул. Валової.

Більшість міських осель покривали гонтами чи соломою, що спричинювало неодноразові пожежі. З коломиїських газет XIX ст. відомо,

що 1871 р. за одну ніч в гебрійському кварталі згоріло 27 будинків, на Снятинському передмісті – 4 будинки; 1880 р. – 40 гебрійських будинків в околиці синагоги за одну ніч; 1886 р. – 11 будинків; 1888 р. – на Надвірнянському передмісті спалахнула велика пожежа, яку вітер переніс на іншу частину міста і цілком згоріло 16 будівель. Коломиїська газета «Руская Рада» 1886 р. повідомляла, що в Коломиї є понад 6 000 будинків, які за розпорядженням міської влади мали бути покриті бляхою і мурованими димарями.

Від середини XIX ст. Коломия стала активно розбудовуватися. Під впливом так званого віденського ренесансу містобудівничий акцент переноситься на формування адміністративно-ділового центру з великими і гарними будівлями. У середмісті зникають маленькі хатини, натомість з'являються муровані доми. У зв'язку з цим і постала потреба впорядкувати місто. 1878 р. міський уряд знизив на 50% податок на будівництво кам'яниць протягом 20 років. Це заохотило власників, і впродовж згаданого року в Коломиї виросло 12 мурованих будинків. На панорамних світлинах коломиїського фотографа Ю. Дуткевича з останніх десятиліть XIX ст. бачимо середмістя, в'язницю, суд, кірху німців-лютеранів, староство, залізничний двірць, військові касарні. Виростає чудовий Народний дім (1892–1900), щаднича каса (1892), ратуша (1877), гончарна школа (1891), гебрійський шпиталь та притулок, єзуїтський костел, гімназія, приміщення фінансового уряду, Свято-михайлівська церква та ін., які до поч. XX ст. остаточно сформували адміністративно-культурний і діловий центр міста, зафіксований на поштівках того часу.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. зростає кількість вулиць, назви яких свідчать про про-

мисловий розвиток Коломиї: Залізнична, Газова, Колійова, Підторова, Перетята, Долішня, Горішня, Глибока, Збіжева, Фільварочна, Базарова, Городова, Серпова, Сільська, Ділова, Пільна. Загалом, майже 90 назв коломийських вулиць на той час були пов'язані з польською історією та з прізвищами діячів польської культури, понад 20 – названі іменами святих і лише 6 – прізвищами українців: Грінченка, Котляревського, Куліша, Лисенка, Шашкевича і Шевченка.

Тогочасна коломийська преса звертала постійну увагу міській владі на те, що місто неохайне, забруднене, заболочене, а свині вільно прогулюються Коломиєю, забігаючи іноді до помешкань. «Gazeta Kołomyjska» 1890 р. писала: «Наше місто славиться як одне з найбільш нечистих міст у Галичині. ... вулиці дуже заболочені й занедбані, а на додаток того, їх риють і занечищують свині, які бродять скрізь вулицями міста, навіть і в центрі, цілими табунами та залазять до помешкань і завдають шкоди».

1897 р. розпочато прокладання хідників – спочатку плиткою вимостили вулицю в напрямі від ратуші вздовж західного крила та до приміщень нинішнього торгового комплексу «Коломиянка». Тоді ж у центрі стали будувати перші канали, дощові стоки, підземні тунелі, про які в місті ще й досі ходять різні легенди й перекази. Лише 1927 р. головну площу, а також низку центральних вулиць, забрукували чорним тесаним каменем. 1893 р. магістрат зажадав від забудовників належної уваги до впровадження електрики, властиво – підтримати електрифікацію матеріально. Наприкінці XIX ст. в Коломиї спалахнули нафтові світильники, які згодом замінили газовими; 1900 р. збудована газовня і того ж року на вулицях уже світило 270 ламп із запланованих 420.

Не зайво нагадати, що саме за австрійського періоду, надзвичайно багатого і продуктивного на нові ідеї й мистецькі витвори, у нашому місті були зведені такі монументальні споруди, які й нині визначають спільне й відмінне в європейському розвитку Коломиї: ратуша з дзигарем (1877) (нині – Коломийська міська рада), староство (1860-ті рр.) (нині – Коломийське територіальне медичне об'єднання), Український народний дім (1902) (нині – Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського), Щаднича каса (1892) (нині – Народний дім), повітова рада (1890-ті рр.) (нині – музей історії міста Коломиї), окружна фінансова дирекція (1897) (нині – ЗОШ № 9), гімназія (1875) (нині – ЗОШ № 1 ім. В. Стефаника), руська церква святого архистратига Михаїла з дзигарем (1855–1873) (нині – греко-католицька парафіяльна церква св. арх. Михаїла), костел отців-єзуїтів (1897–1898) (нині – римо-католицький парафіяльний костел), школа сестер урсулянок (1899) (нині – Коломийська гімназія ім. М. Грушевського), залізничний двірець (1866, 1898, 1902) (тепер – залізничний вокзал), міська бурса (після 1870-х рр.?) (тепер – прокуратура Коломийського району), міська лікарня – «великий шпиталь» (1903), (нині – Коломийська ЦРЛ), школа барона Гірша (зустрічаються різні варіанти написання – «Барона Гірша») (1896) (нині – ЗОШ № 8), каварня «Роман» (1896) (нині – ресторан «Карпати»), готель «Галіція» (1870-ті рр.) (нині – «Гастроном «Коломиянка»), численні житлові квартали середмістя (сучасні проспекти Михайла Грушевського, В'ячеслава Чорновола; площі Відродження, Тараса Шевченка; Вічевий майдан; вулиці Валова, Театральна, Гетьмана Івана Мазепи, Романа Шухевича, Січових стрільців, Михайла Драгоманова, Адама

Мицкевича; бульвар Лесі Українки), військові казарми.

Для приїжджих у місті почали зводити готелі. Оскільки ще 1836 р. за спогадами англійського капітана Е. Спенсера перші коломийські готелі – корчми з заїздами, виглядали доволі непривабливо, місцеві багаті розпочали будувати такі заклади європейського типу. Вже 1877 р. в Коломиї нараховувалося дев'ять готелів. Власником готелю найвищого розряду «Центральна каварня» у ті часи був гебрей А. Розерман. Цей готель стояв на нинішній вул. Театральній, 17. На його першому поверсі відчинили ресторан «Roma». Готель був і на нинішньому просп. В. Чорновола. Так, у буд. № 14, 15 містився готель «Галіція», де можна було й перекусити та заграти в більярд. Польський етнограф Оскар Кольберг, перебуваючи 1880 р. у нашому місті, так описує місцеві готелі: «Зрештою є здоровий, дякувати Богу, мешкаю у жидівському готелі на ринку з новим пам'ятником Карпінському, їм у казино в ратуші, де є ціла сметанка світу (кавалерського) Коломиї, ... кухня тут не є зла, є також: більярд, читальня, що нараховує до 20 газет і часописів».

На початок ХХ ст. власник гебрей Х. Бар перейменував готель «Галіція» на «Белле-вує». У буд. №№ 2, 3, який межує нині з просп. М. Грушевського, постояльцям здавали покої у готелі «Народний», який згодом перейменовали на «Гранд-отель» (власниця Р. Барр). У ньому навіть замешкували музики мандрівного афро-американського джаз-бенду. У середмісті стояв готель з однойменним рестораном «Брістоль». Були й малі приватні готелі гебрейських багатців Фрідмана та Спербера, а також готелі «Буковина», «Маркус і Аделя». Відомо, що 1897 р. «англійський» готель з трактирнею відкрив коломийський українець Іванчук.

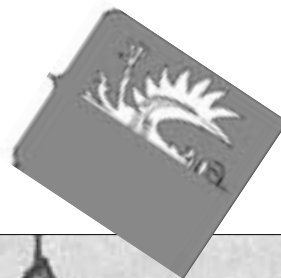
За різними даними, 1913 р. в Коломиї відвідувачів і гостей міста запрошували чотири готелі, власниками яких були гебреї.

Наприкінці ХІХ ст. в коломийських часописах і документах з'являються повідомлення про будівництво заміських будинків – вілл. Збереглося зображення відомої коломийської вілли, в «огороді Цісельських», на теперішній вул. Староміській, де колись протікала млинівка. Інший будинок, на тогочасній вул. Євангелицькій (тепер – вул. Б. Хмельницького), призначався для австрійського архієпископа Карла Франца Йосифа та архикнягині Зіти. До наших днів він також не зберігся, бо сама вілла була зруйнована під час розширення виробничих площ заводу «Коломиясільмаш» і будівництва бомбосховища.

Доволі відомими в Коломиї були вілли «Вільгельміна», «Емілія» та «Герміна» – на тій самій вулиці Хмельницького, які збереглися й досі (буд. №№ 48, 50, 52). Усі вілли – це будинки нових типів, в яких використано нові конструкції, яким надано художнього вигляду, хоч їхні фасади декоровані ще давніми, звичними мотивами.

Від середини ХІХ ст. у місті з'явилися два вежові годинники – дзигарі: на Святомихайлівській церкві (1865) та міській ратуші (1877). Обидві системи віденського типу, механізми приводяться в рух за допомогою чавунних багатокілограмових гирих, які висять на п'ятиметрових сталевих тросах. Тягарі-гирі щоденно підіймали за допомогою спеціальної корби. Відомо, що для обслуговування дзигарів лише 1877 р. тут працювало п'ять дзигармайстрів, а 1913 р. – вже десять. Прикро, що сьогодні коломийський ратушевий дзигар часто показує не ту годину, а дзигар на Святомихайлівській церкві УГКЦ роками стоїть зіпсутим, чекаючи на нового мецената.

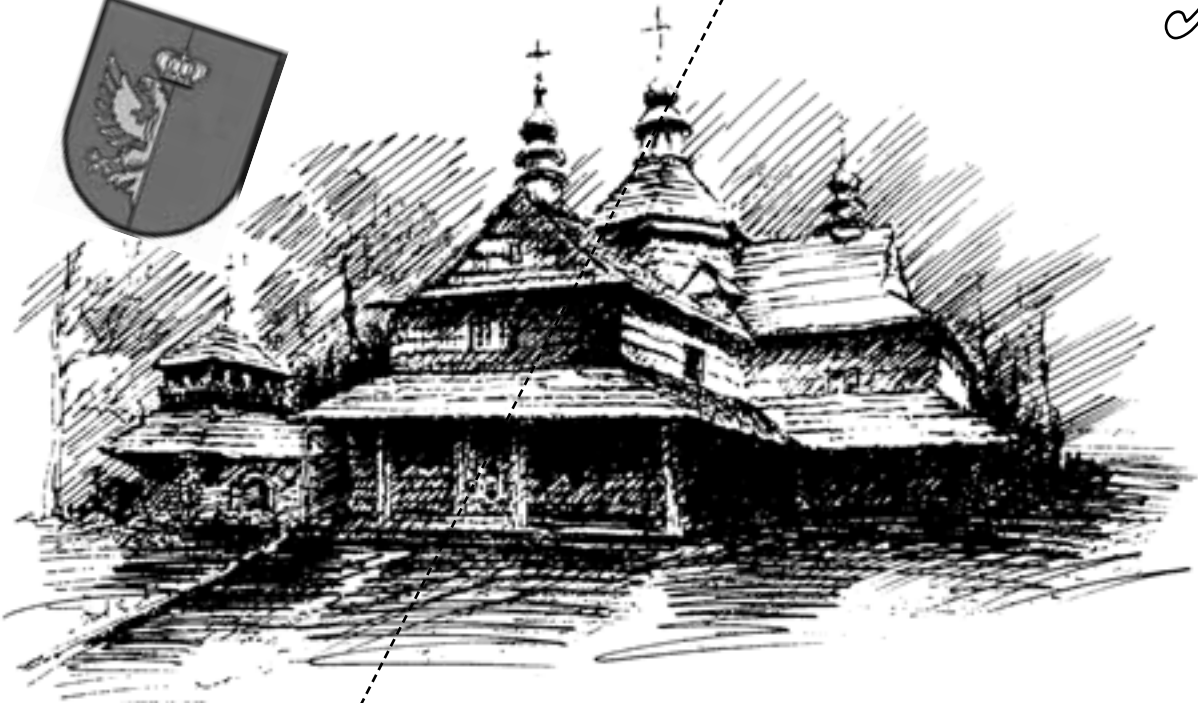

іван. МОНОЛАТІ

коломия. церква благовіщення

уряд
і урядники
в КОЛОМІ

іван
монолатіу

Після входження Галичини до складу Австрії у червні 1772 р. перед новою владою поставало завдання впорядкувати чинну на території нової провінції мережу міст і містечок.

За адміністративним поділом, проведеним 1781 р., Коломия і територія сучасної Коломиїщини входили в Станіславську округу (циркул, дистрикт) Королівства Галичини та Володимирії з центром у Львові. Ним заправляв начальник з чотирма комісарами. Однак лише на короткий час Коломия частково втратила свої колишні функції повітового центру.

У 1811 р. австрійська адміністрація створила Коломиїську округу, яка співпадала з межами давнього повіту. Ця округа охоплювала 15 міст і містечок, а також 204 села з населенням 157 617 осіб. Остаточно політично-територіальні відносини унормувалися 1815 р., коли Східна Галичина була поділена за рішеннями Віденського конгресу. Так було утворено Бережанську, Жовківську, Золочівську, Коломиїську, Львівську, Перемишльську, Самбірську, Стрийську, Станіславівську, Тернопільську, Чортківську і Ясельську округи.

Урядовий декрет від 13 травня 1784 р. надавав великого значення колишнім королівським містам, до складу яких було віднесено і Коломию. Коломиїських містян звільняли від панщиняних повинностей, а міський устрій формувався подібно до австрійських міст. Польська шляхта за підтримки нових володарів і далі зберігала панівне становище в соціальному й економічному житті міста. У Коломиї організовувалася Рада (магістрат), яка складалася з чотирьох радників (бургомістрів). До компетенції Ради належали управління міськими мастками, адміністрація, поліція, міська «лава»

(суд) з 4-7 членів для вирішення справ про опікунство, цивільних і карних справ.

Адміністративна влада, як і раніше, належала магістратові, до якого входили представники патриціїв та середніх містян. Вибори до магістрату відбувалися з дозволу старости і в його присутності. Збіднілі містяни (плебеї) не мали права брати участі у голосуванні. Порядок виборів та судочинства визначав власник міста (від 1772 до 1789 р. – Еварист Анджей граф Куропатніцькі, каштелян буський і белзький, кавалер орденів Білого Орла і св. Станіслава, академік краківський і замойський; від 1789 р. – Мишко Рафал граф Холонєвські, дідич і кавалер ордену св. Станіслава). Відомо, що 1793 р. коломиїським хорунжим був посол на сойм граф Рафал Людвік Абданек Скарбек.

Відповідно до величини доходу міста, коломиїський магістрат складався з більшої або меншої кількості осіб, серед яких найважливішою й найкраще оплачуваною був синдик. Завданням такого урядовця, який повинен був мати юридичну освіту, було полегодження усіх міських справ і, передусім, фінансових. Другим після синдика був міський касир, а після нього – касовий контролер. Вони обидва мусили скласти в циркулярному уряді відповідну присягу. Був ще й голова міста – бурмистр – та це була функція безкоштовна й без значення. Тому дуже часто головою міста був саме синдик. Окрім цих осіб, були ще писарі, возні, поліціанти, сторожі – вони залежали від величини міських прибутків. Якщо ж місто мало власне судівництво, то з-поміж містян обиралися кілька лавників. Свої функції вони виконували безкоштовно.

Міська та окружна влади Коломиї того часу були репрезентовані, переважно польськими

шляхтичами, австрійськими німцями або германізованими чехами.

Представників українського населення в міському управлінні майже не було. На керівні посади обирали переважно поляків та гебреїв, а деколи – німців і австрійців. 1773 р. війтом Коломиї був Коречновський, а бурмистром – В. Піскозуб.

У 1787 р. Коломия разом з прилеглими селами перейшла у власність Австрійської держави. Від 1805 р. в місті почало діяти камеральне управління, яке складалося з контролерів, правників, писарів, бухгалтерів, канцеляристів, лікарів. До складу окружного управління в Коломиї входили крайсгауптман (староста), протоколіст, бухгалтер, реєстратор, канцеляристи, драгуни. До складу камерального управління містом входили контролери, юристи, писарі, бухгалтери від заробітної платні й фінансування, канцеляристи, лікарі.

Для закріплення нових політичних і адміністративних традицій, внесених у життя Коломиї за австрійського панування, було запроваджено інститут почесних громадян міста, який передбачав формальну процедуру вручення спеціального диплома. Документально відомо, що від 1859 до 1907 рр. рада міста надала це звання 35 особам польського і німецького походження, і лише одному українцю. Це були, зокрема, земельні магнати і власники нафтових копалень, бурмистри і повітові старости, римокатолицькі достойники і польські гімназійні професори, послі до Галицького сойму, вищі військові чини, намісники й урядники намісництва у Львові, маршалки Галицького сойму і президенти повітової ради.

1858 р. Коломия і територія коломийського округу перейшли у власність дирекції Народного банку у Відні, а від 1 липня 1862 р. –

«з усіма правами і обов'язками, особливо з правом пропінанцій, млином і патронату» перейшли у власність громади міста на підставі окремої угоди.

Згідно з австрійською статистикою, 1862 р. у Коломийській окрузі налічувалося 24 139 осіб римо-католицького віросповідання, 223 485 осіб греко-католицького віросповідання, 1 546 осіб римо-вірменського віросповідання, 33 греко-православних, 28 вірмено-православних, 597 лютеран, 704 реформованих євангелістів, 1 унітарій, 31 195 гебреїв.

Для політичного та адміністративного управління 1867 р. створили Коломийський повіт на чолі зі старостою і центром у Коломиї. У віданні повітової адміністрації – староства (Bezirk-Bezirksamt) були всі справи, крім судових. Староста тепер очолював тільки міський суд. Між радою і судом точилася постійна боротьба за владу, а це негативно впливало на економічний розвиток міста. Крім того, рада на свій розсуд розпоряджалася підприємствами міста та його земельними угіддями, роздаючи їх в оренду бурмистрам, ксьондзам, купцям, лихварям. Внаслідок такої діяльності, міські землі переходили у приватну власність гебрейської купецько-лихварської верхівки.

Зазвичай піднесення Коломиї для австрійського уряду мало, насамперед, економічне значення. З переходом Галичини до складу Австрії пожвавився економічний розвиток Коломиї, а сама вона стала одним з найважливіших, адміністративних та промислових центрів краю, поряд з такими містами, як Львів, Перемишль, Тернопіль, Ярослав.

В останній чверті XIX ст. питання віднесення населених пунктів до розряду міст було вирішено на законодавчому рівні. Це відбулося через надання окремим населеним пунктам так

званих міських статутів, за якими організовувалося міське самоуправління. 1889 р. у Східній Галичині статути міст офіційно отримали 19 найважливіших населених пунктів: Броди, Бережани, Бучач, Дрогобич, Городок, Жовква, Золочів, Коломия, Перемишль, Самбір, Снятин, Станиславів, Сокаль, Стрий, Сянок, Тернопіль, Терехівля, Яворів, Ярослав. 1896 р. статути міст (дещо інші за змістом порівняно зі статутами 1889 р.) отримали ще 82 населених пункти краю. Отже, якщо додати Львів, який ще від 1870 р. користувався власним статутом, наприкінці XIX ст. загальна кількість міст на території Східної Галичини становила 102.

Суттєво збільшилося населення міста внаслідок масової міграції до Коломиї з приміських гмін. Напередодні Першої світової війни Коломия була третім за чисельністю населення містом Східної Галичини – Львів (206 тис. у 1910 р.), Перемишль (54 тис.), Коломия (43 тис.), а далі йшов Дрогобич (35 тис.), Тернопіль (34 тис.), Станиславів (33 тис.) та Стрий (31 тис.).

Kolomyia — Kolomea,
Коломия.

Kawiarria Centralna,
Kaffee Central.

іван. МОНОЛАТІ

КОЛОМІЯ. ГОТЕЛЬ «ПИСАНКА»

ГОСПОДАРКА
ПОБУТ, ОДЯГ
У КОЛОМІЇ

іван
monolaty

Коломия, як і переважна більшість тогочасних міст Галичини, впродовж попередніх століть була аграрним містечком. Основна частина населення жила з сільського господарства. Цьому відповідали одяг та побут містян.

Звичайним вихідним одягом коломийських середньозаможних містян були жупан, поверх якого міг одягатися кунтуш, пояс, штани, чоботи, рідше черевики, бараняча шапка. Ознакою належності до міського стану вважалися жовті або червоні чоботи й жупан. Тому ремісник, який хотів стати цеховим підмайстром, мусив справити собі або отримати від майстра жупан, чоботи, іноді також пояс, шапку, пару сорочок з лляного або конопляного полотна. Звичайно, жупани багатіїв дуже відрізнялися від жупанів незаможних ремісників. Якщо жупани багатіїв виготовляли з дорогого сукна, іноді з срібним шитвом, а часом з шовкової тканини, наприклад, з рожевого атласу, то жупани бідноти – з грубого сукна, «паклаку». Основним жіночим одягом ще у XVIII ст. була юпка – верхній каптанік з рукавами. Під юпку надягали корсет без рукавів, який був також з яскравого сукна, а у бідних – з конопляного «личака». Спідниці в багатьох були з дорогих італійських, французьких, а також східних шовкових матеріалів (табіну, китайки, атласу) або дорогого сукна. У менш заможних – спідниці з дешевих вовняних тканин (камлоту, каламайки, гарасу, крумрасу) або й з личака.

Заможні містянки носили поясне вбрання, плаhti, виткані із дорогих вовняних, шовкових, золотих ниток, а зверху – фартушок, часто вишитий гладдю, як сорочка. Верхній одяг шляхтянок і заможних городянок різноманітний: сукня, байбарак, каптан, ковтан, жупан, кунтуш, капота, футерко, шуба. Улюбленим верх-

нім одягом містянок і шляхтянок була сукня. Прикраси у заможних жінок були дуже дорогими і розкішними. Крім одягових прикрас – гудзиків, мережив, шнурів, вишивки, у жінок були поширені накладні прикраси: пояси, намисто, сережки, персні, браслети, розмаїті канаки (шнурок з перл або дорогоцінного каміння), фаворки (кольорові стрічки), розкішні коміри із перлів.

Міська біднота і особливо передмістяни (якщо вони не були членами цеху) зазвичай носили одяг дуже близький до селянського: сіряки з грубої вовняної тканини (сірячини) білого, чорного, сірого або коричневого кольору. В одязі передмістян було також багато елементів народного вбрання – солом'яні брилі, «ходаки» з волової шкіри, плетені личаки. Назагал, менш заможні мешканці міста і передмістяни своїм одягом були подібними до селян, тоді як багате і середнє містянство переважно носило одяг майже як у шляхти.

Традиційними видами господарської діяльності коломийців з давніх-давен були хліборобство, скотарство, рибальство і бджільництво. Однак найголовнішим завжди залишалося хліборобство, до якого належали городництво з садівництвом.

Городництвом займалися переважно жінки: готували насіння, зберігали його взимку, прощували навесні, відтак вирощували розсаду і засаджували нею городи. У місті культивували капусту, цибулю, часник, моркву, буряки, квасолу. Згодом почали садити картоплю і соняшник.

Зерно на борошно та крупи переробляли здебільшого у млинах. У Коломії ще з XVI–XVII ст. стояли два водяні млини, до яких привозили воду з Пруту.

Разом із хліборобством розвивалося скотарство. У кожному дворі, якщо дозволяли майнові умови, тримали корів, волів, овець, свиней, коней, різноманітну птицю. Майже в кожного господаря були кури, качки, гуси, індики. У середмісті й на околицях Коломиї вабили око сади, де росли різні сорти яблук, груш, слив, вишень. Містяни також рибалили у притоках Пруту, які вздовж і впоперек перетинали Коломию. Багато хто з містян любив посидіти на березі Пруту. Рибу ловили вудкою з саморобним гачком та примітивними підсадками. Упродовж віків коломиїці полювали у навколишніх лісах на зайців, лисиць, вепрів, диких кіз. Більшість міських господарств цілком забезпечували себе продуктами харчування і деякими речами домашнього вжитку.

Із входженням Галичини до складу Австрійської імперії однією з основних цілей тодішнього владного режиму було поліпшення економічного та соціального розвитку цієї провінції, яка й справді перебувала в край занедбаному стані. Щоб підняти рівень сільськогосподарського виробництва, австрійський уряд сприяв поселенню на галицьких землях німецьких, австрійських і чеських колоністів, від яких місцеве населення переймало найновіші на той час аграрні технології, а також освоювало методи вирощування, переробки та застосування нових сільськогосподарських культур, таких як конюшина, люцерна, тютюн, цикорій тощо. З кінця XVIII ст. основною харчовою культурою села і міста стала картопля.

З поміж ремесел найпоширенішими були кравецька, кушнірська, шевська, ткацька, бондарська, гончарська, різницька, хлібопекарська, деревообробна, металообробна, будівельна, побутова галузі. Давні ремісничі промисли і надалі об'єднувалися у цехи. Численні групи ста-

новили ткачі, шевці, кушнірі. Окрему групу ремісників становили столярі, трачі, дігтярі, ріпники і гонтарі. Група гонтарів була нечисленною і не входила до жодного з цехів.

Значну роль у житті міста відігравали представники побутових ремесел: лікарі, аптекарі, прислуга, цирюльники.

У середині XIX ст. в Коломиї працювали 53 шевці, 39 кравців, 27 столярів, 28 різників, 24 гончарі, 22 ковалі, 18 пекарів, 13 колодіїв, 11 бляхарів, 10 бондарів, 10 мулярів, дев'ять кушнірів, сім грабарів, сім поворозників, шість сідлярів, шість склярів, п'ять ткачів, п'ять годинників, п'ять музикантів, п'ять миловарів, чотири токарі, чотири ножники, чотири фарбарі, чотири слюсарі, чотири капелюшники, три ситники, три котлярі, три золотники, три мосяжники, три палітурники, три модельєри, два ліхтарники, два каменярі, по одному фотографу, перукареві й олійникові. Загалом ремісників налічувалося 355 осіб.

За австрійських часів економічне життя Коломиї стало впорядкованішим. Згідно з імператорськими патентами від 1773, 1778 і 1786 рр., спрямованими на одержавлення солі, соляні маєтки перейшли з приватної власності у державну.

З початком XIX ст., а особливо з другої його половини, більшого значення набуває внутрішня і зовнішня торгівля. За таких умов Коломия знову завойовує статус торговельного центру.

Ще на початку XVIII ст. один із очевидців писав: «Здається, нема більшого міста на Русі як Коломия над річкою Прутом, де була б така сила торговельного люду з різних сторін і країв. Тут можна побачити волохів, угрів, поляків, греків, московитів, вірменів, жидів, циганів, турків, литовців. Видається тут вавилонське скопище торгівців з цілого світу – і так день

в день, рік в рік». Від 1776 р. і, ймовірно, аж до Першої світової війни (1914) в Коломиї ярмарки відбувалися 12 разів на рік: на святих молодців; на Григорія Богослова; на Полікарпа Мученика; у день перед Стрітінням; за три дні до Благовіщення; на святого Василя Мученика; в Провідний понеділок, на святого Єремії; третього дня перед Вознесінням, на святої Теодозії Мучениці; день перед святом Петра, на святого Давида; день перед Успенням святої Анни, на святих Романа й Давида; на свято Пресвятої Богородиці; день перед святом Івана Євангелиста, на святої Євфросинії Преподобної; за три дні до святого Дмитрія; на свято Якова Апостола; за свято Варвари Мучениці.

Як повідомляли тогочасні джерела, експортно-імпортна торгівля перебувала у руках місцевих гебрейських купців та лихварів.

Поширеною стає практика експорту збіжжя та горілки в Городенківський, Чортківський, Заліщицький, Снятинський і частину Станіславівського повітів; м'яса – до Відня; яєць – до Пруссії; перцю – до Львова. Натомість до Коломиї, на потреби міста і повіту, імпортували з Одеси різноманітні «колоніальні» товари, а також сушену рибу.

Торгівля деревом і будівельними матеріалами (гонтами, латами) забезпечувала потреби міста і повіту, а також иноземних замовників. У лютому 1844 р. коломийський купець Й. Геккер переправив Дністром до Одеси 826 дерев'яних коліс, 465 готових дерев'яних будинків, що були виготовлені у Коломиї за спеціально заготовленими болгарськими ескізами. Туди ж направили карпатського дерева на 52 судна, 3984 ц. вовни, 9450 штук мила, 3865 бочок фарби, 948 бочок поташу, 1100 ц. паперу, 2500 ц. солі, 10 парових машин.

У другій половині XIX ст. місто стало важливим центром експорту. З Коломиї вивозили муку в Чернівці, Сучаву, Ясси; шкло і сірку – у Чернівці і Сучаву; пшеницю – до Єзуполя; жито – в Краків та Прагу; квасолу, боби, горох – у Краків, Відень, Гамбург і Берлін. Лишень за червень – грудень 1876 р. з Коломиї транспортували залізницею збіжжя, борошна, насіння, овочів, м'яса, яєць, худоби, шкір, меду, вина та глиняного посуду на мільйони фунтів і золотих ринських.

іван. МОНОЛАТІЙ

КОЛОМІЯ. МУЗИЧНА ШКОЛА

нафта.
І ІНШІ
ПРОМИСЛИ
КОЛОМІЇ

іван
монолатію

Від середини XIX ст. австрійська держава розпочала промислову експлуатацію нафтових родовищ у с. Слободі Рунгурській неподалік Коломиї. Римо-католицький ксьондз Ян Бадені у своїй книжці «Między słowianami» описував це село того часу так: «...трохи звертаємо і, прихована досі, постає в цілій своїй красі галицька Пенсільванія, галицьке Баку, говорячи без перебільшення, славна Слобода Рунгурська. Оригінальне поселення... Мимоволі вже на перший погляд на думку спадає Америка, її міста, що виростають з блискавичною швидкістю серед недоторканих лісів і складаються більшою мірою з фабричних труб, аніж із житлових будинків. Долиною біжить потік, що перетинається кількома кладками, бо думати про мости немає часу і сенсу. До потоку з обох боків ледь схилиються численні безіменні, неначе вирізьблені, пагорби, що займають величезний простір. На них – ліс сотень бурильних веж. Пробиваючись між ними, ще не рушений людьми бір, що простягається далеко-далеко, поки сягає око, ніби пробує змагатися з шумом машин та зі скреготом пил».

На території села в урочищах Сухому, Лази, Читураш здавна на поверхню землі витікала ропа. Місцеві мешканці використовували її в господарстві, зокрема для змашування возів, продавали. У «Kalendarzu polskim i ruskim na rok 1753» професор Краківського університету Якуб Неговецькі пише про «оливу з Рунгур на Покутті», яку збирали ложками і використовували для лікування шлункових хвороб.

Більші поклади нафти вперше виявлено тут 1771 р. при поглибленні соляної шахти. Упродовж 100 років з цієї шахти, що мала глибину 24 м. збирали ропу в кількості близько 100 кг на добу. Тому деякі дослідники вважають, що

саме з 1771 р. і саме зі Слободи Рунгурської бере початок нафтовий промисел в Україні, хоча застосований тоді спосіб збирання не можна назвати промисловою експлуатацією. У 1775 р. тут було уже сім криниць завглибшки від 25 до 70 м.

Промислові нафтові розвідки в Слободі Рунгурській почалися 1862 р., а перша свердловина (шиба) з'явилася лише через 10 років. 1875 р. тут було вже декілька шиб, але збирали ропу й далі вручну. Праця була нелегкою і небезпечною. Внаслідок вибухів газу та обривання канатів траплялися смертельні випадки, особливо багато робітників загинуло під час вибуху 1874 р. Виявлення ж великих запасів нафти і початок промислового видобутку датуються 1879 р., коли до цієї справи взявся поляк Станіслав Щепановські. Відтоді видобуток і переробка ропи набули великого розмаху. Слобода Рунгурська, Печеніжин і Коломия стали вогнищами промислу і торгівлі нафтою.

Розширення нафтових копалень потребувало вкладення додаткових коштів і добрих фахівців, яких у Галичині на той час не було. Тому до слобідських родовищ, спочатку на запрошення власників копалень, а згодом і з власної ініціативи, почали з'їжджатися інженери та інші, охочі до прибутків канадці, французи й англійці, які, як пише у своїй книзі згаданий ксьондз Бадені, «черпали повними долонями з відкритих скарбниць покутської землі». Потрапивши сюди без копійки в кишені, вони невдовзі ставали мільйонерами. З іноземцями, що працювали на слобідських копальнях і мешкали хто в Слободі, а хто в Коломиї, пов'язаний вислів «англієць з Коломиї», або «англік з Коломиї». Так говорили спочатку про тих англійських спеціалістів, які приїжджали з Коломиї в справах до Львова та інших міст, а згодом

стали називати всіх, хто одягом і манерами наслідував иноземців. Пов'язують цей вислів і з геологом Вілленсухом, який, на відміну від інших, не повернувся на батьківщину, а залишився до кінця життя в нашому місті. Сьогодні на коломийському польському цвинтарі можна побачити могили Джона Мак Інтоша (4.02.1828 – 24.02.1890, Слобода) і дружини Джорджа Мак Інтоша Амелії (23.10.1857 – 2.08.1889, Коломия).

З місць добування сировину до Сопова, Коломиї та Печеніжина перевозили дерев'яними підводами. Для її обробки були побудовані кустарні дистилярні (в Коломиї – дві, в Сопові й Печеніжині – по одній), в яких способом перегонки з нафти одержували гас – світільну олію, яка мала великий попит на ринку. Найбільшою з них у 1890-их рр. була печеніжинська: «Сотні, тисячі бочок, наповнених біло-жовтою рідиною, розходяться звідси щодня у різні куточки світу».

Дистилярні були ще доволі примітивними й недосконалими, а тому трохи згодом, зі збільшенням обсягів виробництва, відкриттям нових родовищ та розвитком техніки і використанням двигунів внутрішнього згорання, головну увагу спрямовували на виробництво бензину. У зв'язку з цим виникла потреба спорудити досконаліший, ніж дистилярня, нафтоперегінний завод, який звели 1899 р. У 1912 р. на ньому працювало 75 осіб.

1913 р. найбільшою коломийською дистилярнею була рафінерія нафти і фабрика стеаринових і парафінових свічок Крісса Еліаша і Спілки, на якій було три парові котли і працювало 70 робітників. Аналогічне підприємство І. Фрідмана пропонувало власного виробництва стеаринові, костельні й столові свічки, наф-

ту, бензин, ропу для моторів і опалення, різноманітні мастила та асфальт.

Транспортували ропу зі Слободи до дистилярень спочатку возами, що було надто дорогого і незручно. Шлях перевезення ропи відомий тогочасний письменник Юліян Турчиньські описував так: «...Я виїхав з товаришем з місця нашого побуту Станиславова залізницею до Коломиї, де ми стали о 8 годині ранку. Проїшовши місто і міст на Пруті, повернули гостинцем на Печеніжин і до Слободи Рунгурської, нової нашої Каліфорнії. Вже ціла дорога тут вказувала, що наближаємося до місцевості охопленої нафтою, бо траплялися фіри за фірами, які везли бочки, наповнені ропою, до дистилярень в Печеніжин і Коломию».

Із збільшенням видобутку нафти назріла нагальна потреба в удосконаленні її перевезення. І надінспектор Львівсько-Чернівецької залізниці Людвік Вежбицькі запропонував проект локальної лінії від Коломиї до Печеніжина і Яблунова. Цей проект був підтриманий С. Щепановским, який добре розумів користь від такої залізниці, бо, ще працюючи в Британському міністерстві в справах Індії, розробляв план будівництва залізниць у цій колонії. Вони себе виправдали. Тому Щепановський, маючи такий досвід і сам будучи зацікавленим у якнайдешевшому і легшому перевезенні ропи, створив консорціум для спорудження запроєктованої Вежбицьким залізниці й заручився фінансовою підтримкою віденської фірми «M. Biedermann & Co». Запроєктовану спочатку лінію продовжено до Слободи Рунгурської і Княждвора. Прокладала залізницю фірма «Lindtheim & Co» з Відня під керівництвом інженера Рудольфа Матковського упродовж семи місяців і завершила 1886 р. Поруч із залізничною станцією в Слободі Рунгурській було встановлено вели-

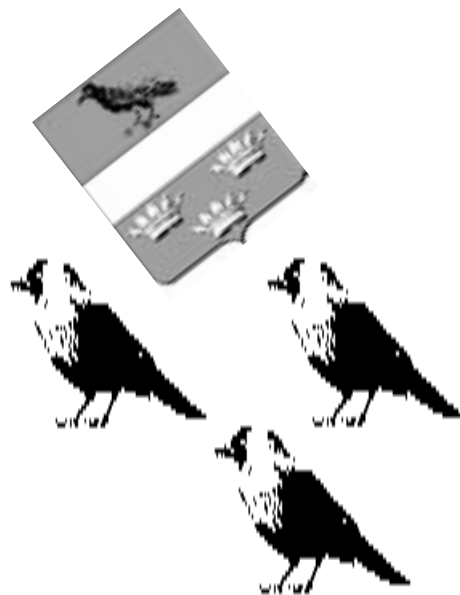

ку цистерну, до котрої трубами з кожної шиби самопливом надходила ропа, а звідти перепомпували її в спеціальні залізничні цистерни і відправляли до рафінерій. Відгалуження на Яблунів на той час не було збудовано. Залізниця пройшла через центр Коломиї і стала характерною особливістю міста, що доповнювала його неповторне обличчя, а також створила перший у Галичині паровий трамвай.

Розвивалися й інші підприємства. 1870 р. в Коломиї нараховувалося п'ять невеликих шкіряних фабрик, вісім винокурень, лісопильні. Цегельні заводи повіту виробили 1750 тис. штук цегли, черепиці й кахлів, а 24 гончарі – 100 тис. штук глиняних горщиків. Разом з повітом, у Коломиї працювало 150 ткацьких верс-

татів, які виробляли грубе сукно з вовни, полотно з льону і конопель. Найбільшим (до поч. XX ст.) серед підприємств текстильної промисловости у галицькій провінції була коломийська фабрика гебрея «Геллер і сини», на якій 1912 р. працювало 150 осіб.

Крім названих підприємств, наприкінці XIX – на поч. XX ст. у місті діяли водяні млини: два «американські» й кілька звичайних, продукція яких щорічно становила 60000 ц. До початку Першої світової війни найбільшими за обсягами та технічним устаткуванням були млини гебреїв Гольдберга, пізніше, напередодні Першої світової війни, Мойсея Гартенберга (на нинішній вул. Старомиській) і Якоба Байдафа (в районі теперішнього залізничного вокзалу).

іван МОНОЛАТІЙ

коломия. церква св. михайла

ВІЙСЬКО
У КОЛОМІЇ

іван
monolatiy

В усі часи Коломия була адміністративно-територіальною одиницею і важливим торговельним та стратегічно-військовим населеним пунктом. 1788 р. в Коломиї вже був полк, що мав казарму (тут їх називали «касарнями», від нім. *die Kaserne* – казарма) і на околицях міста конюшні.

Коломийці могли й воювати в рядах галицько-французького війська під час подій франко-австрійської війни 1809 р., оскільки Станіславівський циркул, до якого належала тогочасна Коломийщина, з чоловічим населенням 111 372 особи мав зібрати на війну 1 637 рекрутів.

У складі Коломийського полку гуцули і покутяни брали участь в історично відомій «Битві народів» під Ляйпцігом 1813 р. Згодом ці події знайшли відгук у дуже популярному вірші коломийського священика і поета о. Луки Данкевича під назвою «Нема як наша Коломия!», уперше опублікованому 1867 р. у коломийському календарі «Покутянин»:

*Тямиш, брате, як з-під Липська гордого француза
Гонили ми як якого небудь боягуза.
Як ми гнали слід за ними аж до їх столиці,
Як смотріли на нас радо діви-молодиці.
Ми розбіглись по Парижу, як по полю вівці.
Коломийку вигравали собі на сопівці.
Та й летіли гадки наші аж до Коломій,
Де нас стригли у рекрути, зняли хрести з шиї.
Тямиш брате, як ми стали в Парижі столиці,
Як по ринку ми співали «Довбуша» і «Гриця»?
Як розбіглися по місті, мов по плаю вівці,
Коломийки вигравати скочно на сопівці?
Споминали про ватаги та про полонини,
Про пивниці Довбушеві та про гори сині.
Та й чи тямиш, побратиме, пана капітана,*

*Та ось того гренадира, з Жаб'його Івана?
Пан капітан було, мовить: «Уважайте діти!
І помрете – стільки дива не будете зріти.
Тут палати, як Бескиди, дома – як палати,
Як мурашки тії люди, а які в них хати?
Верхи церков велетенських блистять, як зірничі.
Від золота та брильянтів мерехтять крамничі.
Цей чудесний город панський сто плугів не зоре,
Глянь на місто – остовпієш, дійсне чудо – море!».
А Іван, вояк хоробрый – козак заведія,
Здвиг плечима, таки, каже, краще Коломия!*

Завдяки воякам, які поверталися з військового відбутку до Коломиї і в довколишні села проникали іншомовні слова. Вони хвалилися перед містянами і односельцями своєю «цимбалізацією» (себто цивілізованістю), розказуючи, як їх закликали до «бефелю» (Vefefl, нім. – наказ), давали гроші на «клянігкайти» (Kleinigkeit, нім. – дрібничка), як вони мали «рошток» (Rasstag, нім. – день відпочинку), стояли на «шальваху» (Schildwache, нім. – стійка) і як їм якогось паздерніка (pazdiernika, польск. – жовтня), давали фляйш із кнохами (Fleisch mit Knochen, нім. – м'ясо з кістками).

1848 р., внаслідок певної короткочасної лібералізації державного курсу Габсбургів, в Коломиї створили перше українське військово-формування. Згодом цей «руський» (коломийський) полк австрійського князя Парми брав участь в австро-італо-французькій війні 1859 р. На початку 1850 р. Коломия урочисто вітала перших вояків полку Парми під командуванням Г. Латенера. Коломийський парох о. Іван Озаркевич відгукнувся на цю подію віршем «Слово до воинов австрійських князя Парми ландверов баталіону і повернувших з брани угорскої до Коломиї на дні 16 януарія 1850 произнесено» і того ж року опублікував його

у віденському часописі «Вістник». Участь коломицького полку в угорських кампаніях 1849 р. мала тривалий розголос і ще в 1860-ті рр. якийсь Гермоген Перконосний, мандруючи до Чернівців, записав у Коломиї таку коломийку:

*Коломия – місто наше, Коломия – слава,
З Коломиї на війну йшла «Парма» православна.
А та «Парма» православна, то ретімент жвавий,
Гей на танець йшли легіні з Прейсом в бій кервавий.
Хоча Прейси-черевачі лутії твери мали,
Таки ми їх під Траветенав добре проганяли.
Тож і цісар, наш пан милий, казав бешель дати,
Що він «Парму» все при собі в Відні рад би мати.*

1877 р. в Коломиї квартирують 4 і 5 батальйони 24 піхотного полку резервної команди і 66-й батальйон крайової оборони (ляндверу) під назвою «Коломия». 24 піхотний полк 1902 р. на коротко перекинули до Львова, а в місті тимчасово квартирував 95-й Чортківський полк. 1901 р. в Коломиї нараховувалося 1 860 військових.

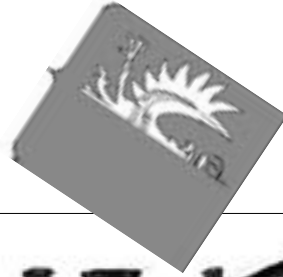
Напередодні Першої світової війни в Коломиї квартирували 4-й та 5-й батальйони 24 піхотного полку (Infanterie Regiment); кінний полк (Dragant Regiment); один відділ кінного полку Альфреда князя Віндіні-Гретц; відділ кінного полку Кароля V Леопольда, князя Льотаринського і Бар; 66-й батальйон «Коломия» піхотного полку ляндверу, а згодом цілий піхотний полк (K. u. K. Landwieg infanterie Regiment Nr. 36); 36-та окружна команда ополчення; 7-й кінний полк архикнязя Карла Франца.

Що ж до армійських будівель, то для потреб австро-угорської армії в Коломиї було збудовано добротні приміщення: казарми, полігони, склади й конюшні, більшість з яких служить і досі. У казармах на теперішній вул. А. Чайковського містився 66-й батальйон «Коломия»

піхотного полку ляндверу (згодом – 36 піхотний полк), утворений у 1889–1901 рр. Штаб полку спочатку перебував у Станиславові, а потім в Коломиї. Згодом, за часів ЗУНР на основі цього формування було утворено 36-й полк ім. Гетьмана Івана Мазепи, вояки якого славилися в боях з польськими загарбниками і більшовиками в 1918–1920 рр.

1912 р. в Коломиї у складі VII кінного полку ніс військову службу архикнязь Карл Франц Йосиф (спочатку як ротмістр, а з осені 1912 р. як майор), який користувався популярністю серед українців Галичини. Сучасники оцінювали його як «розумного і енергійного діяча», прихильного до українців з намірами «відбудови великої Української держави». У квітні 1912 р. коломиїці на теперішній пл. Відродження урочисто зустрічали престолонаслідника Карла Йосифа, який переїздив з Відня до Коломиї на постійне місце проживання. У травні того ж року місцева преса згадувала, що містяни тепло приймали високих осіб, які, у свою чергу, висловили лояльність до українського національного руху і рішуче відкинули шовіністичні заяви місцевих поляків. Його дружина Зіта сама робила закупи на коломицькому ринку. Згадують, що, завершивши службу, ерцгерцог Карл прикрасив місто, подарувавши дві вілли (які були збудовані до приїзду Кароля і Зіти) двом милим косівським панянкам. Пізніше, в час Першої світової війни, 19 квітня 1915 р. місто, після звільнення від російських військ, знову відвідали архикнязь Карл Йосиф та архикнягиня Зіта.

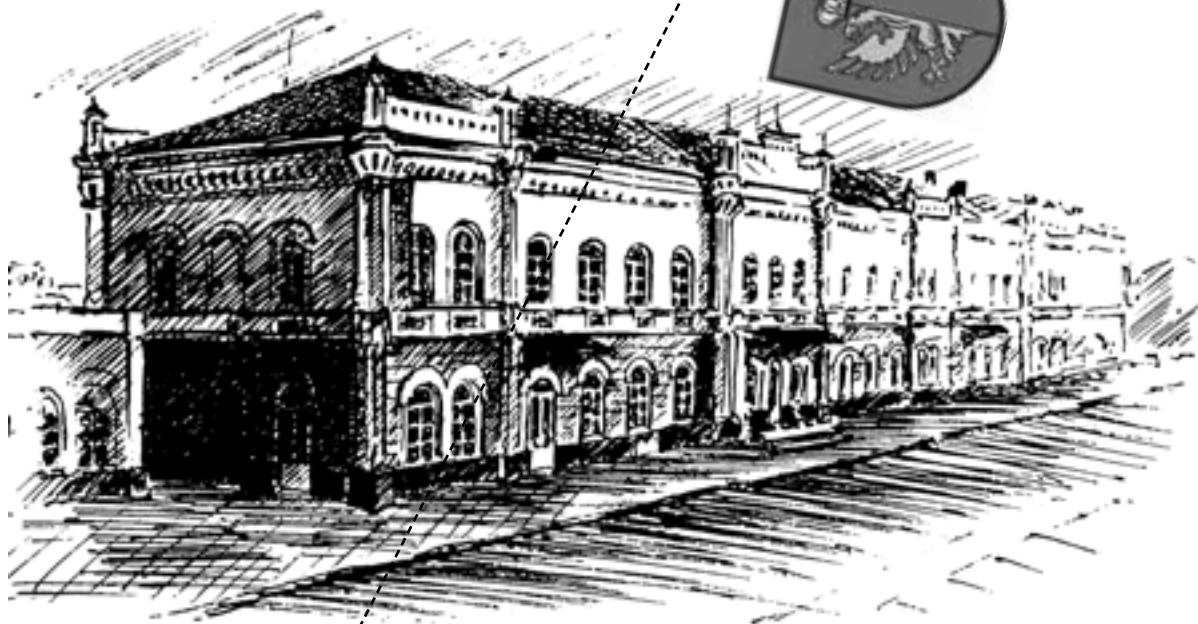

іван МОНОЛАТІЙ

КОЛОМІЯ, БОКЗАЛ

Залізниця
і вокзал
у Коломиї

іван
монолатіу

У нових політико-адміністративних умовах уряд Австрії, для якого економічна доцільність східних провінцій була одним з першочергових державних завдань, розпочав упорядкування старих і будівництво нових шосейних шляхів та прокладання поштового зв'язку. Для цього в 1790–1815 рр. збудували дорогу з твердим покриттям від Стрия до Станиславова, Коломиї, Кутів, Снятина, Чернівців; пошта до міста потрапляла зі Львова через Галич і Станиславів, а також з Чернівців через Снятин.

Однак швидкість транспортних сполучень гальмував тягловий транспорт, який до кінця XIX ст. залишався єдиним засобом пересування. Усі переїзди та перевезення здійснювали верхи на конях і на возах, запряжених волами або кіньми. Із зародженням промисловости (друга половина XIX – поч. XX ст.) в місті з'являються поодинокі автомобілі, власниками яких були великі іноземні підприємці й місцеві землевласники.

Новий етап у економічному розвитку Коломиї почався після вступу у дію 1866 р. залізниці Львів–Чернівці, а 1866 р. – Львів–Букарешт. Розробки нафти в Слободі Рунгурській, а в Мишині, Стопчатові й Джурові – бурого вугілля спричинило прокладання 1886 р. в напрямку Печеніжина й Слободи залізничної гілки. Від часу побудови залізничних шляхів у Коломиї та навколишніх селах побільшало дрібних підприємств, цехів, майстерень, зросло лісопилне та цегельне виробництво, нових висот досягла торгівля.

Важливість міста як стратегічного транзитного пункту та сировинної бази стало поштовою до будівництва австрійською адміністрацією залізничної гілки Львів – Ходорів – Станиславів – Коломия – Чернівці. Будівельні

роботи розпочали навесні 1865 р., а вже влітку 1866 р. закінчили. За цей час збудували залізницю, яку фінансував англійський банкір Дж. Брессей, від Львова до Чернівців, завдовжки 670 км. Одночасно з прокладанням колії в місті почали споруджувати залізничний вокзал, чи двірць.

Якщо признати рацію Богумілові Грабалу, котрий писав, що Середня Європа сягає аж туди, де можна надибати дуже схожі, характерні, у віденському стилі побудовані вокзали, то коломийський вокзал є яскравим доказом того, що Середня Європа простягається аж сюди.

Приміщення залізничного вокзалу здали в експлуатацію наприкінці серпня 1866 р. Тодішня періодика відзначала, що «споруда двірця архітекторам вдалася» і що вона є «однією з краших у Галичині». Першого вересня 1866 р. урочисто відкрили Львівсько-Чернівцьку «Цісарсько-королівську привілейовану залізницю імени Карла Людовика». Новому сполученню Львів – Чернівці тодішні газети надавали великого значення. «Gazeta Lwowska» писала: «Щойно прокладена лінія через Ходорів, Станиславів, Коломию до Чернівців проходить через землі багаті на худобу, зерно і корисні копалини ... Акціонери одержать великі дивіденти...». Приміщення вокзалу виявилось затісним, а тому 1867 р. його розширили. Ще одна реконструкція відбулася 1898 р., а згодом, 1902 р. добудовано ще одне крило. З цього приводу «Gazeta Kołomyjska» зазначала: «Нарешті Коломия дочекалася нового двірця».

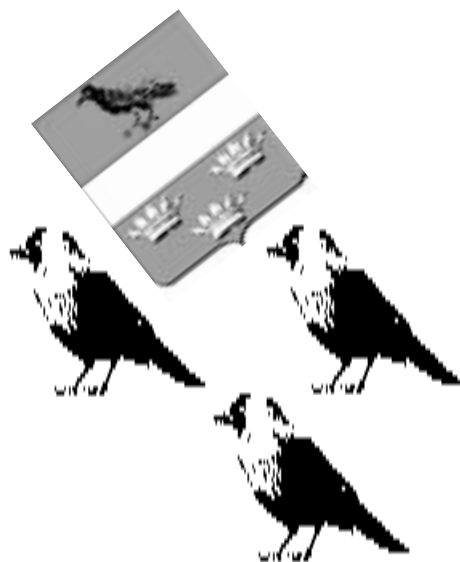
Зчаста коломийський вокзал був очевидцем офіційних візитів високопосадовців. Так, 15 вересня 1880 р. через його залу в Коломию виходив австрійський імператор Франц Йосиф I.

У пам'яті старожилів, а ще у численних фотознімках, збереглися спогади про Коломию як

про місто, через центр якого проходила залізниця. Вона проіснувала вісім десятиліть: від 1887 до 1968 року. Лінія вузькоколійки тяглася від залізничного вокзалу, через центр Коломиї (повз саму ратушу), до Пруту. Потяг, переїхавши мостом, повертав праворуч. Подолавши з десяток кілометрів, він гальмував у Слободі, в урочищі Ропа, де видобували нафту. Цю локальну залізницю («локальку») будували англійські інженери, які перед тим споруджували подібні залізниці в Індії та інших британських колоніях. У побудові залізниці брали участь робітники з Коломиї, Сопова, Печеніжина. Перший потяг у напрямку Слободи рушив 15 листопада 1886 р. Через місто потяги рухались повільно, виконуючи одночасно роль парового трамваю. Часто кондукторові доводилося виходити з потяга, щоб розганяти з колії людей та домашніх тварин. Коломийською вузькоколієвою транспортували лісоматеріали, нафту, горючину, макулатуру, ковалівське вугілля. Пасажирські вагони перевозили до Коломиї сільських людей.

Ще й нині збереглися соковиті оповіді про те, як містом їхав паротяг, гуркочучи так, що здригалися всі довколишні будівлі, і викидаючи клапті густої масної сажі, яка обсідала все довкола, в тому числі й стіни ратуші. Неподалік ратуші була зупинка: машиніст ішов пити гальбу бочкового пива, яким торгували на ринку, а тим часом пасажирів (здебільшого селяни з довколишніх сіл, які приїздили торгувати) всідалися зі своїми бесагами у потяг, щоб дістатися додому.

іван. МОНОЛАТІЙ

коломия. собор преображення

церкви
і душпастирі
у коломії

іван
монолатію

Коли саме спорудили перший храм візантійського обряду в Коломійі, поки що встановити не вдалося. Відомо, що рівнозначним з відновленням Галицької православної єпископії М. Грушевський вважав призначення намісником львівських, галицьких, кам'янецьких, снятинських і коломийських округів Я. Гдашинського з правом візитації церков і створення архимандритства. Уже 1530 р. православні містяни отримали дозвіл заснувати монастир. Можливо, про цей монастир йшлося у пограничній записці «Тріоді Цвітної», які засвідчували передачу цієї богослужбової книги до Коломій: «Сію книгу глаголемную Тріодь Цвітную, предал до монастиря коломийського Благовіщення Пресвятої Богородиці до храму отцу Венедикту Ступницькій ігумен богословский львовский за своє отпущеніє гріхов 1687 року». Коломийський монастир (заснований 1610 р.) належав до відомої обителі православ'я – Манявського скиту, а поруч нього розміщувалась зведена 1587 р. Благовіщенська (помилкова назва – Спаська) церква з дзвіницею, яка збереглася до наших днів.

Як відомо, Благовіщенська церква пережила реставрації 1648 і 1767 рр., перебудову 1845 р. Храм, на жаль, не зберіг первісного вигляду, бо був побудований прямокутником у плані, а після перебудов став хрестоподібним у плані. Насправді дерев'яна українська церква Благовіщення Пречистої Діви, а також цвинтар поблизу неї, була збудована 1751 р. і містилася на території сучасного Вічевого майдану. Після того, як церква у 1830-х рр. згоріла, цвинтар і навколишні ґрунти стали поступово занепадати і згодом, як наголошує сучасник, «через неухагу русинів нехристи цілком обсіли цей ґрунт». З тих причин, стараючись привернути

увагу коломийців до того місця, «де наші протці стільки добра від Бога випросили», «де колись Богові Русь славу віддавала, а нині в ХІХ столітті, бур'яни ростуть», як писала коломийська газета «Руська рада», 1909 р. там поставили кам'яний хрест, на якому зберігся напис: «Сей хрест поставлено на місці старої церкви (з 1751 р.) Благовіщення Пр[ечистої] Діви в серпни 1909». Згодом його перенесли на цвинтар на нинішню вул. Карпатську. Правдоподібно, що починаючи від 1818 р. монастирська церква на т. зв. Монастирку (на місці колишнього монастиря на нинішній вул. Карпатській) має назву Благовіщення Пресвятої Діви.

Коломийський Благовіщенський монастир згадується й у реєстрі православних ігуменів від 1724 р. Відомо, що монастир 1744 р. ліквідували.

Давню історію має парафія та церква св. архистратига Михаїла. Можливо, храм був збудований у ХVІ–ХVІІ ст., однак відомостей про це немає. Знаємо, що напровесні 1730 р. він був головною руською церквою в Коломійі. Прихід церкви становили здебільшого коломийські містяни та мешканці довколишніх сіл. Парафіяльні метричні книги засвідчують, що парохом був Павло Филипович, його співслужителями – українські священники Іван Чернятинський (можливо, з с. Чернятина), Григорій Сопівський (мабуть, з с. Сопова), а парафіянами – коломийці з прізвищами Шепетюк, Лехник, Шаманович, Яремчук, Залуцький, Кичак, Левицький, Зозуляк, Хом'як, Дашкевич, Гринюк, Кукурба, Слободян, Стадниченко, Пазюк, Абрам'юк; прізвиськами – Пастух, Старець, Міняйлук, Мельник, Тесля, Тихий, Ходак, Коваль, Винник, Римар, Маляр, Ткач, Пахолок; чужинці – Циган, Словен, Москаль; селяни – з Воскресінців, Ключева, Сопова, Перерова, Черня-

тина, Балинців; містяни – з Коломиї, Калуша, Хотимира, Самбора, Винників (? , первісна, до 1594 р., назва міста Жовкви; невідомо, про який населений пункт йшлося) та ін. Ці відомости заперечують поширене твердження, що коломиїська парафія св. Михаїла в 40-х рр. XVIII ст. налічувала тільки 20 осіб. Пізніше, 1855 р., на місці давнього польського домініканського монастиря постала нова Святомихайлівська церква.

До речі, у газеті «Руська рада» є згадка про українську церкву Воскресіння, яка стояла колись на місці, де тепер каплиця, що поблизу церкви св. Михаїла; її, стару й напівзруйновану, розібрав о. Іван Озаркевич, який правив тут до 1853 р. Після нього парохами були о. Гнат Левицький (правив у 1854–1857 рр.) і о. Лука Данкевич (1857–1867 рр.).

Останній був не лише духовною особою, а й помітною фігурою в літературному житті краю. Ще в 1848-1849 рр. він очолював «Руську раду» в Стрию. Саме о. Л. Данкевичу належить ініціатива заснування у Коломиї українського літературного товариства. Львівська газета «Слово» повідомляла, що «дня 14 (26) грудня 1863 р. зав'язалося в Коломиї працею п. директора гімназії Теодора Білоуса давно вже намічене літературне руське товариство». Метою товариства було поширення просвіти між коломиїськими українцями.

Будівництво храму св. арх. Михаїла розпочалося 1854 р. стараннями громадсько-культурного діяча, коломиїського пароха Івана Озаркевича. Оскільки цей рік був особливо важливим для нашого міста, подаємо розлогішу характеристику нашого міста і його округи.

Іконостас та образи в Святомихайлівській церкві малювали угорський художник Мікльош та український – Корнило Устиянович. Від 1885

до 1892 рр. на вимогу громадськості міста церкву оформлював митець Валеріан Крицінський (1852–1929).

Упродовж 1 листопада 1901 р. і 1 серпня 1902 р. завідателем коломиїської парохії і катедральною чоловічої гімназії у Коломиї був о. Григорій Хомишин – майбутній ректор Львівської та Станиславівської греко-католицьких семінарій, єпископ Станиславівської єпархії і блаженний мученик УГКЦ.

На час призначення до Коломиї о. Г. Хомишин вже був сотрудником при катедральному храмі в Станиславові, де дуже швидко зазнав слави як палкий проповідник, сповідник, організатор братств та релігійних товариств, дбайливий господар церкви. Сам єпископ Юліян Куїловський, бачачи ревність молодого священника, після року душпастирства надсилав його на богословські студії до Відня, де той, навчаючись кілька років та набираючись досвіду, працює при Віденській греко-католицькій церкві св. Варвари.

Згадують, що о. Г. Хомишин не без тривоги переїхав на душпастирство до Коломиї, але завдяки своєму переконанню «всеціло віддатися праці над релігійним вихованням парохіян – своїх вірних йому повірених, бо тільки той, хто має належно вироблене поняття про Бога і хто Його любить, зможе бути добрим громадянином».

Два роки душпастирства в Коломиї були важкими, але й успішними. Оскільки тодішній пересічний інтелігент до церкви майже не ходив, подекуди навіть не признавався до релігії, священником погорджували, з ним поводитись, як із нижчим не тільки з погляду інтелігентності, але й через брак у нього політично-партійної позиції.

Зазвичай тогочасна коломиїська інтелігенція під час богослужень сідала до лавок, та, наприклад, д-р Дудикевич разом із дружиною, зрозумівши, що отець завідатель є непересічною людиною, любив приходити на науки та ставати посеред простого селянства і слухати. Цей приклад позитивно впливав на селянство ще й тим, що в нього зростало довір'я не тільки до Церкви, але й до українського адвоката чи лікаря, практикуючого християнина. Поступово зникало й упередження до священника, а слава про гарні проповіді отця завідателя розійшлася широко, що отці-єзуїти з коломиїської парохії «дивилися заздрісним оком на о. Григорія, бо ...вже руська інтелігенція не приходять до нас, бо мають свого проповідника».

Правдивим тріумфом о. Г. Хомишина були великопісні реколекції. Хоч він зовсім не розраховував на численних слухачів і навіть не виходив на проповідницю, лише проповідував «з царських врат» і без епітрахіля, на його превелике здивування, на вечірню прийшло так багато людей, що отець був змушений вийти на проповідницю.

Число вірних збільшувалося, слухати проповіді приходили навіть поляки. Тому особливим видався день, на який о. Г. Хомишин окремо запросив і їх. Таке запрошення усіх заінтригувало, тому церква була наповнена так, що багато людей стояло надворі. Усі були впевнені, що проповідь буде патріотичною і, можливо, навіть образливою для поляків. Та розчарування всіх було величезним, бо темою проповіді стало терпіння Ісуса Христа і людей, любов і милосердя Боже. Вже до того багато людей шанували свого отця завідателя, але відтепер майже не було такого, хто, вислухавши ту науку, був байдужим до Церкви і священника.

За коломиїський період діяльності о. Г. Хомишин заснував у місті товариство Апостольства молитви, розпочав Католицьку Акцію в формі допомоги потребуючим та відвідування хворих вдома та в лікарнях. 1902 р. він залишив Коломию і переїхав до Львова, а 8 травня 1904 р. його було іменовано та 19 червня інтронізовано четвертим і останнім Станиславівським греко-католицьким єпископом.

До Коломиї, уже як станиславівський єпископ, Григорій Хомишин приїхав 23 жовтня 1906 р., в ході 15-денної місії, яку провадив також і в Пістині, Вижньому Березові, Стопчатові, Печеніжині, Мишині, Корничі, Делятині та Надвірній. У Коломиї він відвідав українську державну чоловічу гімназію, де познайомився з учительським складом, а опісля на запрошення директора гімназії Софрона Недільського прийняв вітання гімназистів: урочисту промову учня С.Федюка, пісню гімназійного хору та на закінчення багатоголосе «Многая літа».

Стосовно ж побуту галицького духівництва XVIII ст., то священник «своєю інтелігентністю і положенням товаришким дуже мало різнився від селян ... Разом працював з ними в полі, разом увечері йшов до корчми, разом пив і бився, разом гуляв на весіллях, разом сумував на похоронах ...», через що «чоловік, себе шануючий, вважав для себе за приниження стати священником».

Така тенденція характерна і для Коломиї, адже чи не вся знать і містяни були римо-католиками або гебреями. І все ж галичанам були ближчі традиційні західноєвропейські цінності, а тому, як стверджують, «українець з Коломиї міг легше порозумітися з поляком з Ряшева, ніж із росіянином з Воронежа». Образно кажучи, греко-католики мали православне обличчя,

римо-католицьке громадянство і просвічену австрійську душу.

На сторожі батьківської віри і національної культури у коломийських українців завжди стояли церковні братства і товариства. Перші з них, можливо, існували при церквах Преображення Господнього і св. архистратига Михаїла ще в XVI–XVIII ст. Тільки за часів австрійського панування діяльність чоловічого «Братства святого Архистратига Михаїла» (засн. 1864 р.), жіночого «Братства Пресвятої Родини, присвячене святий Назаретській родині» (засн. 1900 р.), священничого «Братства святого апостола Петра» (засн. 1910 р.) стала ефективнішою й впорядкованішою з юридичної точки зору.

Зокрема в статуті братства св. Михаїла зазначалося: «Братство св. Арх. Михаила есть церковным стоваришеніемъ парохіянъ рускихъ мѣста Коломыи имѣющее на цѣли: а) наблюдать норовственность въ обще – б) поддерживать и скрѣпляти обрядъ греческой каф. заведеніемъ хорального пѣнія, в) имѣти старанность о порядку и оукрешенію церкви, г) помогати оучающейся молодежи оубогой оумѣщенной въ здѣшнемъ заведеніи певцевъ церковныхъ, складками и всякими возможными дозволенными средствами». Для найбідніших верств учнівської молоді братство утримувало бурсу (з фонду пароха приміського села Корнича Маркелія Кульчицького). Її приміщення збудували, мабуть, після 1867 р.

Однак найпомітніший слід в історії братств Коломиї залишило «Братство Пресвятої Родини», в яке входили переважно жінки – парафіянки церкви св. Михаїла. Братство було суто міським. У 1905–1955 рр. воно, за нашими підрахунками, гуртувало 720 осіб, у тому числі 718 жінок, двох чоловіків; 717 з них були українками, одна – росіяною; по одній жінці

з сіл Княждвора і Дятьківців; п'ятеро жінок пізніше виїхали до Америки. Братство проіснувало до 9 вересня 1955 р.

Цікаво, що для релігійного, культурного та економічного розвитку Коломиї особливе значення могло мати відкриття єпископства 1885 р., підкреслюючи цим давні духовні й культурні традиції нашого міста. Однак, врешті, центром нової греко-католицької єпархії було проголошено Станиславів. Аж 31 жовтня 1993 р. відбулася інтронізація владики кир Павла Василика (1926–2004) на новоутворену Коломийсько-Чернівецьку єпархію УГКЦ.

Помітний слід у церковному житті міста кінця XVIII – початку XX ст. залишила і римо-католицька Церква, яка об'єднувала поляків, а подекуди – німців та українців. У 1775 р. (за іншими даними – 1788 р.) за проектом відомого італійського архітектора Б. Меретина (Мереттіні, Мердерера) в стилі бароко будують величний парафіяльний римо-католицький костюл Діви Марії (нині – греко-католицька парафіяльна церква св. Йосафата Кунцевича). З польської мініатюри відомо, що це був великий кам'яний собор, стіни якого чітко членувалися на яруси й були прикрашені пишним архітектурним декором, вікна великі й витягнуті по вертикалі. У 1830 р. храм частково згорів, майже цілком було знищено його зовнішній вигляд. Під час відбудови костюлу, що тривала аж до 1895 р., значно змінено його зовнішній вигляд та інтер'єр, спрощено декоративну пластику фасадів, зменшено різні кам'яні деталі та скульптуру головного фасаду.

На поч. XX ст. до костюлу належали 600–800 містян. До коломийської парафії римо-католиків належали 22 села з приблизно 11 тис. вірних. У пам'яті коломийців цей храм був

відомий як «простонародний», тобто такий, до якого ходили люди прості, часто дуже бідні, сподіваючись на небесне покровительство Діви Марії. У костьолі висів чудотворний образ Пресвятої Діви Марії, або «Коломийської Божої Матері», вивезений 2 квітня 1946 р. Петронелею Коссовською і Зузанною Переймою до Польщі.

Другим костьолом нового періоду Коломій став костьол отців-єзуїтів, зведений у 1896–1897 рр. в псевдоготичному стилі на нинішній вулиці Івана Франка. Резиденція єзуїтів вважалася не лише важливим осередком катехизації та освіти, але й латинізації та ополячення коломиїців.

Історія будівництва нового костьолу цікава і повчальна. Так, 1887 р. коломиїці-латинники надіслали листа до церковної влади з проханням спровадити до міста єзуїтів для місійної праці, а також побудови костьолу. Угоду про будівництво храму підписали 19 серпня 1895 р. Будова мала мати 45 метрів завдовжки і 22 завширшки. Її обіцяли звести за чотири роки. Планувалося, що костьол відвідуватимуть 22 тисячі парафіян з самої Коломиї та околиць. Наріжний камінь костьолу отців єзуїтів посвячено 2 серпня 1896 р., у день святого Ігнатія – покровителя однойменного ордену. Будували храм за ескізами інженера Н. Кжичковського, проєктанта Народного дому в Коломиї. Кошторис будови виносив 48540 золотих ринських. Будівництво костелу завершено 31 жовтня 1897 р. Вже 12 грудня священник Голамбек з дозволу римо-католицького архієпископа Львова Моравського посвятив дзвони. Під час урочистостей були присутні 72 пари «чесних батьків» міста, які пожертвували на потреби храму 582 золотих ринських. Коломиянка Л. Михалевська подарувала костьолу «пушку

срібла» (наповнену срібними монетами торбинку), отець-ректор з Добромишля В. Баудіс пожертвував срібну посудину, в якій виставляють святі дари; робітниці братства святого Йосифа – килим, а сестри-бенедиктинки зі Львова – тканину для престолу. Відразу ж після відкриття костьол отців-єзуїтів стали називати «панським», на відміну від парафіяльного. Тобто таким, прихід якого становили середні та вищі прошарки польського суспільства. При храмі діяли різні церковні братства, отці-єзуїти володіли величезною книгозбірнею стародруків, нотними виданнями.

До 1895 р. духовну працю серед католиків західного обряду виконували священники окремого коломиїського деканату (від 1880 р.), а згодом їх доповнили ченці ордену єзуїтів. При парафіяльному костьолі існували «Братство капличне» (засн. 1861 р.) і товариство взаємної допомоги мешканців Коломиї «Jutrzenka» («Ранкова зоря») (засн. 1875р.). У костьолі отців-єзуїтів на поч. ХХ ст. діяли товариства «Святої вервиці», «Найсвятішого серця Ісуса і Марії», «Товариство під опікою св. Йосифа для працівників фабрик у Коломиї» та ін.

Осібно від католицьких парафій стояли організовані релігійні общини німецьких поселенців, які виникли тут, мабуть, ще у середньовіччі, а наприкінці ХVІІ ст. фіксуються їхні муровані кірхи. Переконливим свідомством їхньої присутності в релігійному житті регіону було існування, на ґрунтах колишньої монастирської юрисдикції Мечиківка в колонії Багінсберг (1818–1940 рр.) євангельського реформованого пасторату. До нього належали протестанти Августдорфа, Константинівки, Мількусдорфа, Нойдорфа, Ситанерівки, Бредтгайму. Для духовних потреб місцевих протестантів у 1873–1875 рр. багінсберці звели цегля-

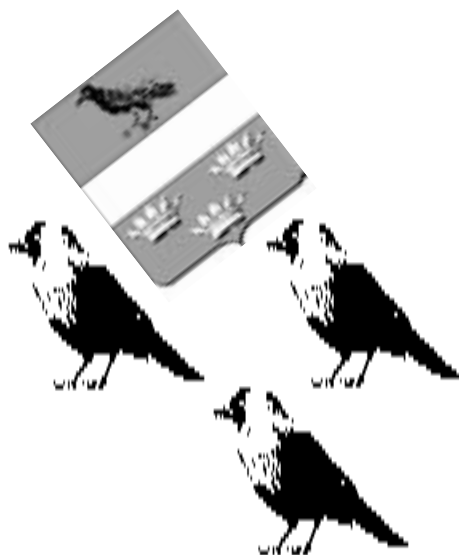
но-кам'яний молитовний будинок (тепер – греко-католицька церква і парафія св. Миколи Чудотворця на вул. С. Петлюри).

З найдавніших часів наше місто було й своєрідним місцем перетину християнського та гебрейського світів, а коломийці – свідками колоритної поліфонії взаємин християн та визнавців Мойсесової віри.

Найдавніші коломийські синагоги будували з дерева чи мурували. Хоча, як свідчать джерела, синагоги в близьких від Коломиї Печеніжині та Гвіздці були дерев'яними, оскільки саме так зберігався їхній зв'язок з місцевим християнським дерев'яним будівництвом, а дерево було основним будівельним матеріалом. Люстраційна комісія 1616 р., визначаючи терени під міську забудову, вказала й місце синагоги (тепер – інкубаторна станція на вул. Я. Оренштайна). Наприкінці XVIII ст. було перебудовано й так звану велику синагогу, зображення якої, на жаль, збереглося лише на давніх поштівках.

У XVIII ст. коломийська гебрейська громада відіграла значну роль у поширенні хасидизму – ідей свободи вибору, відповідальності перед Богом і сумлінням. Засновник хасидизму приблизно у 1730-х рр. відвідав місцевого рабина Месгляма бен Ешея. Побіч цього, у Коломиї в 1756–1759 рр. міг проповідувати Якуб Франк – лідер сабатіанства в Галичині та на Поділлі, наймасовішого гебрейського месіанського руху другої половини XVIII ст.

ІВАН МОНОЛАТІЙ

КОЛОМІЯ, ЕПАРХІЯ

ПАМ'ЯТНИКИ
КОЛОМІЇ

ІВАН
МОНОЛАТІЙ

23 вересня 1877 р. з ініціативи голови громадського комітету коломийських поляків, історика та етнографа Л. Вайгеля (1842–1905) в урочищі Косачів, де, за переказами, в 1485 р. стояв трон польського короля Казимира IV Ягайлончика, якому складав присягу молдовський господар Штефан III Великий, було встановлено пам'ятний обеліск з написом: «Тут, на цьому місці, 1485 році Казимир Ягайлончик, король польський, великий князь литовський, приймав присягу вірності від Стефана, господаря волоського».

16 вересня 1880 р., після святкового богослужіння в римо-католицькому парафіяльному костелі й проповіді священника М. Мартіна з нагоди ювілею видання збірки польського поета і драматурга Францішека Карпінські (1741–1825), уродженця с. Голоскова, нинішнього Коломийського р-ну, на пл. Ринок йому поставили пам'ятник. Відкриття збіглося в часі з етнографічною виставкою. Пам'ятник Ф. Карпінські виготовив професор «Школи красних наук» у Кракові В. Годомські. Відтоді нова площа отримала назву площі Карпінського (існує інша версія – пл. Ринок була поділена й перейменована 1931 р., а не 1880 р.; тоді площею Карпінського названо сучасну пл. Шевченка, а площею Пилсудського – теперішню пл. Відродження). Згодом російські війська, які 15 вересня 1914 р. вступили в Коломию, знищили пам'ятник Ф. Карпінському і Т. Шевченкові (який стояв приблизно на місці теперішнього пам'ятного знака на пл. Шевченка).

5 червня 1898 р. у середмісті Коломиї відбувся урочистий похід поляків, українців і гебреїв з нагоди 100-річчя від дня народження генія польської нації А. Міцкевича, а відтак – відкриття в міському парку його пам'ятника. На

урочистостях були присутні місцева польська влада, гості з Чернівців, Станиславова, Тернополя, Львова та Снятина, кількост польських селян з Ценяви і Великої Кам'янки, нинішнього Коломийського р-ну, робітники з мишинської і ковалівської копалень.

1911 р. на фасаді Народного дому (тепер – Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. о. Йосафата Кобринського) було встановлено пам'ятну дошку відомому українському письменникові і громадсько-культурному діячу, греко-католицькому священнику о. Маркіяну Шашкевичу (1811–1843). Він вважався у Галичині символом українського просвітництва і національного відродження. Ініціаторами цього заходу стали національно свідомі коломийці, які домоглися в магістраті, щоб до 100-річчя від дня народження діяча «Руської трійці» гідно вшанувати його пам'ять. Пам'ятну дошку плоскої форми чотирикутника виготовили з чорного мармуру. Вона має напис: «Пам'яті Маркіяна Шашкевича поета, подвижника і вістника відродження Австрійських Русинів 1811–1911». Ця пам'ятка перестояла всі окупаційні періоди і є тепер однією з найдавніших такого типу україномовних пам'яток.

28 травня 1914 р. постав перший коломийський пам'ятник Кобзареві. Ініціаторами такого заходу стали українці, які отримали дозвіл міської влади встановити на тогочасній площі біля вул. Архикнязя Рудольфа (нинішня пл. Т. Шевченка) погруддя національного пророка. Це був скромний бюст з нетривкого матеріалу, який згодом повинен був замінити величний пам'ятник. Небуденна подія зібрала величезний здвиг коломийців, українців з Гуцульщини й Покуття, представників товариств, партій і організацій: «Січ», «Сокіл», «Просвіта», «Сільський господар»... На урочистостях співали

58

хорові товариства «Коломийський Боян» та «Станиславівський Боян», декламував майбутній новатор українського театру Лесь Курбас, виголошував слово Василь Стефаник. Однак простояло Кобзареве погруддя в Коломиї недовго, бо коли у перебігу Першої світової війни російські війська окупували Коломию (1914), вони знищили ненависного їм Шевченка, незважаючи на те, що вважали себе слов'янами і православними.

Котомуја. — Коломня. — Коломеш.
Gmach Sokoli. — Булицяок Соколи — Sokoljenhaus.

Kołomyja — Коломыя

Ul. Sobieskiego — Вуз. Собіського.

іван монолатій

коломия. народний дім

парки
КОЛОМИЇ

іван
монолатій

Міські парки і сади Коломиї завжди були справжніми ландшафтними комплексами для відпочинку містян, а також взірцевого садівництва. У 1870-х рр. було закладено міський парк на вул. Зелений (тепер – бульв. Лесі Українки), мабуть, це нинішній парк ім. К. Трильовського. За іншими даними, цей парк був закладений ще у першій половині XIX ст. Поступово сюди з різних регіонів привезли понад 100 видів дерев та кущів. Зелені масиви впорядковували таким чином, щоб, з одного боку, їхня декоративність і незвичайність добре проглядалася на тлі карпатських красвидів, а з іншого – щоб за допомогою різних варіантів одного й того ж виду рослин, які різняться між собою формою чи кольором, якомога ширше розкрити багатство палітри садово-паркового мистецтва. Міський парк користувався успіхом серед містян та гостей Коломиї. 16 вересня 1880 р. тут відбувалася Етнографічна виставка, яку відвідали імператор Франц Йосиф I та архикнязь Ратнер. Міський парк ставав і місцем народних маніфестацій та віч. 30 травня 1893 р. в парку відбулося радикальне віче, на яке зійшлося понад 500 селян з Коломийського й межівних повітів. Газети повідомляли, що це віче мало великий вплив на пробудження свідомости селян. У липні того ж року тут відбулося організаційне віче радикального політичного товариства «Народна воля», на якому були присутні понад 300 осіб селян та незначне число інтелігенції. На ньому виступав з промовою Іван Франко. Тричі, 6 червня 1902 р., 28 червня 1903 р. і 12 липня 1906 р., відомий політичний діяч К. Трильовський офіційно провадив у Коломиї грандіозні «Січові свята», під час яких кількатисячні колони з музикою, в барвистих українських строях, з емблемами та прапора-

ми, з січовими піснями крокували міським парком через центр міста на зарінок над Прутом для своїх змагань.

Поблизу зарінку, над Прутом, в 1897 р. було закладено ще один міський парк – Студентський. Ініціатором його був директор польської державної чоловічої гімназії Скупневіч.

іван. МОНОЛАТІ

КОЛОМІЯ. КОЛИШНЄ ТОВАРИСТВО «СОКІЛ»

гебреї
КОЛОМІЇ

іван
monolaty

Доволі численну національну спільноту в Коломиї становили гебреї, яких тут до вересня 1939 р. називали *жидами*. У Коломиї їхні гетта завжди були иноетнічними анклавами стосовно українських, польських, вірменських і німецьких діляниць.

Зазвичай, коломийським гебреям належав значний відсоток земельних ділянок. У їхніх руках були вся торгівля і великі грошові капітали. Відомо, що 1765 р. в Коломиї проживали 1 072 гебреї: здебільшого купці, крамарі, посередники-фактори й орендарі різних промислів, переважно солеварень.

Для підвищення ролі освіти й культури гебрейська громада 1778 р. створила гебрейську школу, що стала першим стаціонарним навчальним закладом коломийських гебреїв. Велику синагогу наприкінці XVIII ст. було перебудовано, стіни прикрашено декоративними елементами барокового стилю, а під час реставраційних робіт 1798 р. певних змін зазнав інтер'єр. Від 1787 р. при синагозі була традиційна початкова школа – хедер, де вивчали Тору і Талмуд. У 60-х рр. XIX ст. коломиянка Гулесова організувала дитячий садок для гебрейських дітей, а 1866 р. було відкрито другу початкову школу.

Статистично в 1869 р., під час офіційного перепису населення Коломиї та її околиць, було встановлено, що число гебреїв дорівнює 9 019 осіб, тоді як на 15 000 городян у 1861 р. їх налічувалося 8 300 осіб. Адміністративно-правне становище гебреїв відображала спеціально створена ізраїльська гміна, до правління якої 1876 р. входили Соломон Вісельбер, Давид Кріс та Йосиф Функенштайн.

Чимале соціальне значення в житті міста мало відкриття 34 квітня 1854 р. лікарні, збудованої на кошти гебрайської громади, в якій, як

повідомляють тогочасні джерела, було 20 лікарняних ліжок. Окрема сторінка життя коломийських гебреїв – діяльність «Будинку для старців та калік», відкритого 1898 р. на кошти ізраїльської гміни.

Релігійно-містичне життя общини проходило не лише в синагогах, але й у молитовних будинках і публічних божницях. 1872 р. тут діяло 16 божниць і 35 молитовних будинків. Раббі Нахман Зев, раббі Їцхак Себ, раббі Їцхак Таубес, раббі Гершон бен Єгуда, раббі Гілель бен Барух Ліхтенштайн, раббі Якуб бен Ефраїм Теомін – ось далеко не повний перелік коломийських рабинів XIX ст.

У другій половині XIX ст. гебреї вже становили найчисленнішу групу серед коломийців, а 1882 р. – 41,4% усього населення міста. Чисельність коломийських гебреїв зростала: 8 052 (1869 р.), 9 019 (1876 р.), 10 209 (1882 р.).

Про певне зрушення в українсько-гебрейських освітніх стосунках свідчить і те, що за переписом 1900 р. у Східній Галичині налічувалося 40 475 осіб Мойсеевої віри, які послуговувалися українською як розмовною мовою. Так, уже від 1902 р. до української гімназії в Коломиї вступають перші учні-гебреї, а 1906-го – до приватної української жіночої семінарії.

Напередодні Першої світової війни та польсько-українського конфлікту відсоток гебреїв у навчальних закладах міста помітно зростає: від 6% (в українській гімназії, 1913/14 н.р.) до 15% (українська жіноча семінарія, 1911/12 н.р.) чи навіть 34% (українська гімназія, 1920/21 н.р.). Здебільшого учні-гебреї декларували рідною українську мову, а інколи й українську національність, і це при тому, що їхні батьки мали можливість вибору між польськими та гебрейськими гімназіями і семінаріями.

Позитивну роль у розвитку української національної культури відігравали дрібні підприємці-гебреї, зокрема власники невеликих друкарень. Як правило, провінційні гебрейські друкарні у Східній Галичині мали українські шрифти і друкували значну кількість книжок та періодики українською мовою. Серед них чільне місце посідають друкарня Вільгельма Бравнера (роки існування: 1905–1923) і видавниче підприємство коломийського купця Якова Оренштайна (роки існування: 1903–1919). У друкарні першого виходили у світ науково-популярний тижневик «Поступ», часопис для народу «Хлопська правда», орган українсько-руського вчителства «Прапор», політико-економічний часопис «Право народу», євангеліцький часопис «Віра і наука», безпартійний, становий часопис «Голос дяків», селянський двотижневик «Плуг», журнал молоді літератури «Зеркало» та ін.

Засноване в 1903 р. видавництво «Галицька накладня» Я. Оренштайна (1875–1943) в анотації до свого першого видання зазначало, що «до цієї праці «Галицька накладня» приєднала собі гурт молодих українських вчених, які певно не пожалують праці для такого епохального діла». Видані Оренштайном твори Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, С. Руданського, П. Куліша, А. Крушельницького, С. Яричевського, Л. Гринюка, Р. Кіплінга, Л. Толстого, Л. Андреева, А. Франса, Б. Шоу та ін. стали загально визнаним внеском цього гебрейського видавця у нашу культуру.

Певним мірилом українсько-гебрейських культурних діалогів є й те, що у 90-х рр. XIX ст. гебрейські аматори влаштували в Коломії театральний гурток, актори якого поставили невеличку п'єсу «Брандлес – козак з Коломії».

У політичному житті краю гебрейська верхівка впевнено дотримувалася традиційної орієнтації на польські аристократичні кола. Система політичних партій, яку представляли гебреї Східної Галичини, що боролися за депутатські місця в райхстазі й місцевих органах влади та проти антисемітизму і юдофобства польських і українських клерикалів, складалася саме в маленьких містечках.

Сучасник-українець писав, що «життя пливло в місті трьома герметично відокремленими течіями. Українці, поляки і жиди творили щільно замкнені групи, щоб не сказати гетто. Так було на полі мовному, товариському, культурному, політичному й релігійному».

Ще 1880 р. коломийські гебреї заснували у місті осередок сіоністського руху, головою якого був Ізраель Фаденхрехт, який видавав часопис «Ізраель» гебрейською мовою. Цікаво, що на Першому сіоністському конгресі в Базелі 1897 р. Коломию репрезентували Соломон Зінгер та якийсь Розенгехт, тоді як столицю коронного краю Львів – лише один делегат.

Згодом, 1914 р., сіоніст Л. Таубес видавав у місті часопис «Volks Zeitung». З-поміж партійних лідерів виокремлювалися невідомий нам В. Шаєр і знаний Йосиф Функенштайн, який упродовж перших десятиліть XX ст. входив до керівництва магістрату й повітової ради, був бургомістром Коломії, головою ізраїльської гміни, членом шкільної окружної ради. Значним авторитетом у витлумаченні приписів для членів громади був раббі Шмелкес Гедалі, починаючи від 1902 р. – головний рабин міста.

На початок XX ст. число гебреїв продовжувало зростати. Так, 1911 р. у Коломії разом з приміськими селами Дятьківці й Шепарівці налічувалося 7 850 греко-католиків, 8 244 римо-католиків, 16 750 гебреїв (51%

населення). Для забезпечення духовних потреб такої кількості гебреїв на поч. ХХ ст. у місті діяло 16 публічних божниць і 35 молитовних будинків. Залежно від роду занять і соціального стану вірні ходили до тієї чи іншої синагоги.

іван монолатій

коломия, костьол ігнатія лойоли

ПОЛЯКИ
КОЛОМІЇ

іван
монолатій

Найчисленнішою етнічною спільнотою після гебреїв були поляки. Їхній перший наплив до Коломиї і розселення в межах тогочасного міста були пов'язані з хвилею польської колонізації після загарбання у XIV ст. Галичини. Без перебільшення, польська мова, зокрема і польська культура, мали істотний вплив на коломийське життя XIV–XIX ст. Тому, посідаючи важливе місце серед низки вузлових пунктів польського світу, Коломия аж до 1848 р. не була осередком українського відродження.

Польські магнати і шляхта, великі землевласники домінували в усьому політико-економічному житті міста XIX – поч. XX ст. Органи державної виконавчої влади і самоврядування, правосуддя, управління освітою тощо перебували в руках поляків, а фактично – під контролем місцевої польської земельної аристократії. Поступово під тиском поляків відступали давні закони, а чиновники, поставлені дбати про використання в адміністрації німецької мови, само собою, переходили на польську. Відповідно, і частина українського населення, а подекуди й гебреї, особливо шкільна молодь, студенти, службовці й навіть робітники, з чисто практичних міркувань розмовляли польською мовою.

За австрійських часів поляки і далі переважали в усіх професійних групах і галузях міської економіки, крім сільського господарства.

Серед місцевих поляків спостерігався великий відсоток чиновників, які вірою і правдою служили Габсбурзькій монархії, однак мали власний запал державотворення, політичні поривання й культурні ініціативи. У 1862–1907 рр. почесними громадянами міста стали десять коломийських поляків: перший асесор Коломиї Щепан Каміньскі (1862 р.), член Коломийської

повітової ради, посол до Галицького сойму, власник земель у Джуркові Кшиштоф Богдановіч (1874 р.), коломийський староста Євгеніуш Кучковскі (1876 р.), президент Коломийської повітової ради, власник земель у Загайполі Францішек Ясінські (1876 р.), комісар Коломийського староства Юзеф Янікєвіч (1882 р.), власник копалень і рафінерій нафти у Печеніжині Станіслав Щепановскі (1885 р.), професор гімназії Леопольд Вайгель (1886 р.), радник Коломийського староства Северин Баньковскі (1897 р.), римо-католицький декан і канонік Жигмонд Павловскі (1907 р.), громадський діяч Фердинанд Павліковскі (1907 р.). Єдиним українцем, який отримав високе муніципальне відзначення, став греко-католицький священник, директор гімназії, письменник о. Амброзій Шанковський (1871 р.).

Упродовж XIX – поч. XX ст. чисельність поляків в етнічній структурі Коломиї стала назагал стабільною, однак суттєво не збільшилася. Якщо ідентифікувати римо-католиків лише з поляками (відповідно до їхнього віросповідання), можна твердити, що у 1911 р. римо-католики склали лишень 25% (8244 осіб) (у той час як гебреї – 51%, а українці – 24% населення міста із селами Дятьківці та Шепарівці).

іван монолатій

коломия, вул. мазепи

іван
монолатій

німці
КОЛОМІЇ

Найскладніше визначити точну чисельність і суспільне становище етнічних німців. Вперше вони могли з'явитися в Коломиї в потоці середньовічної міграції німецьких селян та містян на схід – у так званому Drang nach Osten (Похід на Схід). Оскільки наше місто було тоді малозаселеним і перебувало на економічно низькому рівні, руські князі, а згодом польські королі, вітали германомовних мігрантів. Вони потребували їхніх знань та вміння обробити землю, торгувати й розробляти корисні копалини, соляні копальні для того, щоб швидко «модернізуватися».

Справжню, нову сторінку в історії коломиїських німців відкрило ХІХ ст. – період масової німецької колонізації околиць тогочасного міста та навколишніх територій. Довкола Коломиї заклали колонії Маріягільф (1811), Багінсберг (1818), Славіц (Славці) (1833), Вінцентівка (1833 р.), Розенгек (1866), Флеберг (1892).

Яким же було коломиїське окружне управління в період першого активного заселення міських околиць німцями?

Першими мешканцями Багінсбергу були сім'ї Марії Ашенбренаер, Ванеля Барімана, Антона Бауера, Георга Герштеля, Георга Дайля, Маргарети Кальман, Йогана Кифнера, Лореца Кікеля, Георга Леснера, Йозефа Легнера, Йогана Лераха, Георга Ліномгена та Венцеля Міллера, Йозефа Рікеля, Йогана Стецеля, Якуба Шафгайера та Франца Штрауба. Вже 1900 р. Багінсберг нараховував 167 дворів з 1 245 особами.

На перших порах Вінцентівка була маленькою, на 3 лютого 1857 р. тут налічувалося 14 німецьких господарств і мешкало 127 німців, з них 73 лютерани і 54 прихильники вчення Гельвеція. 1890 р. Вінцентівка нараховувала 20 господарств. А вже 1900 р. тут у 151 господар-

стві мешкало 1 114 осіб, у тому числі українці, поляки, гебреї.

Про щоденний побут німецьких колоністів з Флебергу Зигмунд Кольмер пише так: «Житло було досить просто обставлене, але цього було цілком достатньо для задоволення їхніх потреб. У більшій кімнаті з двома вікнами з боку двору, зазвичай, біля стіни стояли два дерев'яні ліжка, бамбетлі. Ці ліжка схожі на теперішню спальню кушетку, тільки їх виготовляли з простого дерева. Удень ці бамбетлі накривали дерев'яною кришкою і вони служили лавкою, а ввечері кришку знімали і робили ліжко, де спали діти. Поперек стояла лавка зі спинкою, перед нею був великий стіл з простими дерев'яними стільцями. Біля середньої стіни стояла ширша лавка для батьків, а в кутку була мурована піч з цегли. Біля стіни до сіней було достатньо гачків, щоб чіпати на них кухонний посуд – ополоник, цідилко, терку, качалку для тіста. З іншого боку біля вхідних дверей було місце для підставки на порцелянові тарілки. «Велика» кімната була звичайно невеликою, але цю назву вона отримала тому, що вона була краще обставленою, туди рідко заходили і ще рідше у цій кімнаті спали. Обидва ліжка праворуч і ліворуч від вікна, що виходило на дорогу, служили передусім для того, щоби зберігати там зайві перини на посаг доньок. Численні гачки на стінах використовували для того, аби чіпати на них вихідні святкові сукні, а в дерев'яні скрині складали білизну. Заможніші сім'ї мали вже навіть шафу для суконь. У сінях стояла літня пічка, інколи також тут була й поличка для щоденного посуду, який постійно потрібен був під руками, але нічого більше. Комірчину використовували влітку здебільшого як їдальню, а взимку – як спальню для дітей. У спекотні літні місяці часто відбувалося переселення з тісних кімнаток

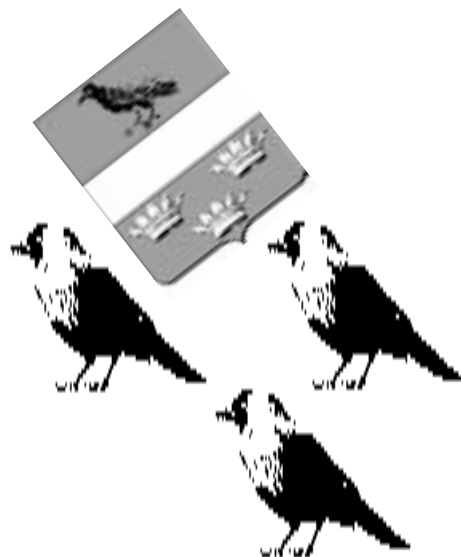
у комору, діти вважали це дуже романтичним – розбити нічний табір у коморі зверху на соломі. В останні десятиліття «кращі» господарі придбали собі навіть «міські меблі».

Коломийські німці-високопосадовці нерідко отримували звання почесних громадян міста: бурмистр Рудольф Курцвайль (1859 р., повторно в 1862 р.), керівник повітового уряду Адольф Паулі (1863 р.), президент окружного суду Ян Райнер (1876 р.), директор польсько-німецької гімназії Емануїл Вольф (1891 р.).

Попри невелику кількість людности, німецька спільнота (насамперед містяни і державні службовці) в XIX – на поч. XX ст. залишалася привілейованою і політично впливовою як представник державної нації. Німецькомовне населення Коломиї та околиць (зокрема австрійці) було, здебільшого, зайшлим, виявляло тенденцію до постійних міграцій у пошуках ліпшого застосування капіталу, високої професійної кваліфікації.

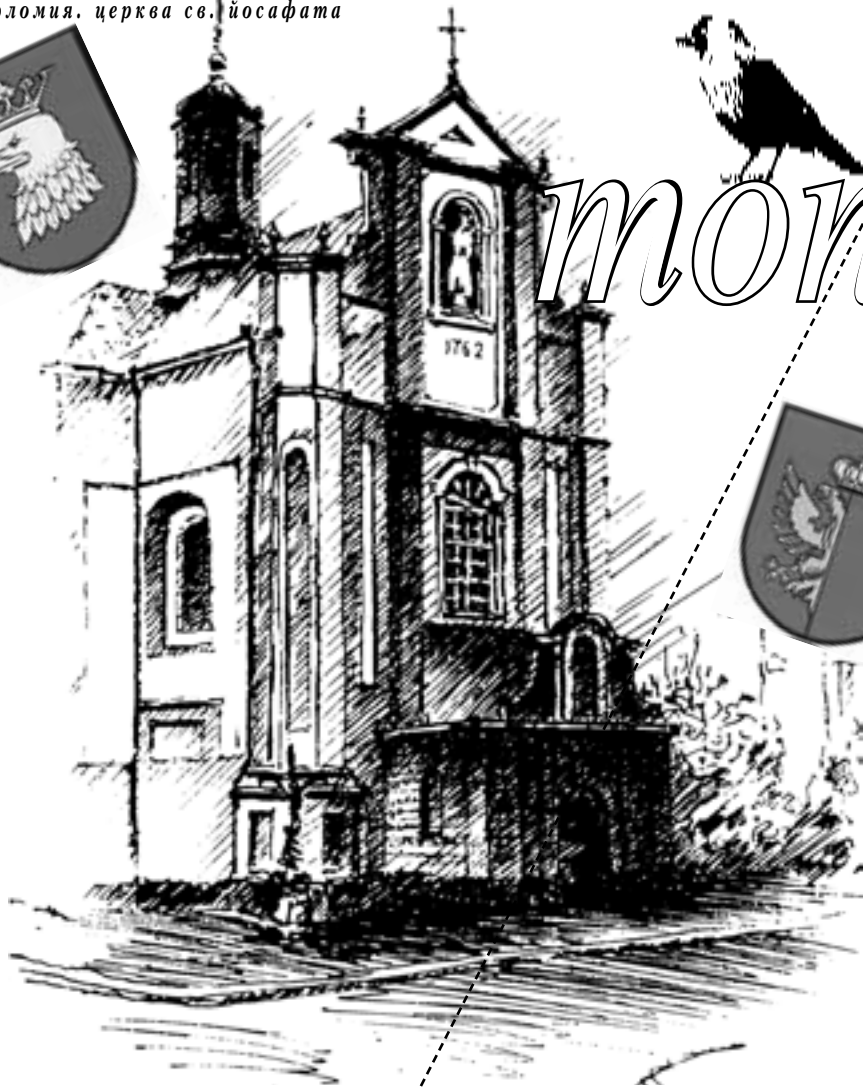
На поч. XX ст. на коломийських передмістях мешкало 2 295 німців.

іван монолатій

коломия, церква св. йосафата

іван
монолатіу

вірмени
КОЛОМІЇ

Натепер мало відомо про коломийських вірменів, які могли бути ремісниками та купцями. Вони переважно торгували привізним крамом на місцевому ринку. Вірмени могли з'явитися в Коломиї ще 1367 р., коли тут поселилося вісім вірменських родин і було створено вірменську релігійну громаду східного обряду. Після 1374 р. тут поселяється ще одна значна група вірменів, яка жила з торгівлі і ремесла. Можливо, від XVIII ст. під впливом колонізаторської політики польської влади, яка надавала заможним вірменам дворянські титули (шляхетство), відбувалося швидке злиття вірменів з поляками. До кінця XIX ст. вони вже могли цілком асимілюватися. Відомо, що в 40-х рр. XIX ст. найбільше вірменів у Східній і Західній Галичині було саме в Коломийській окрузі. Тут їх нараховувалося 5 793 осіб (щоправда, вже 1858 р. в цій окрузі було 2 087 вірменів). 1866 р. на 15 909 мешканців Коломиї припадало лишень 15 вірменів католицького віросповідання.

На етнографічній виставці 1880 р. місцеві вірмени представляли свої вироби, яких, як повідомляв Маркелій Туркавський, «небагато, до того так порозкидано по різних місцях виставки, що їх своєрідна типовість загубилася серед загальної маси», однак вони «своїми виробами закидають все Покуття».

Економічне становище вірменів було задовільним. У другій половині XIX – на поч. XX ст. вони мали лишень кілька крамниць продовольчих і промислових товарів, кравецькі й шевські майстерні. До початку Першої світової війни вірмени остаточно асимілювалися. Свого часу відомими коломийськими вірменами були: різник Аксентовіч (1900-ті рр.), дідич Якуб Гассо-Агупсовіч (1845–1917), командор ордену Франца Йосифа, посол до Галицького сойму і Райхсрату, президент повітової ради Стефан Мойса-Росохацкі (1907 р.).

ІВАН МОНОЛАТІ

КОЛОМІЯ. МУЗЕЙ ГУЦУЛЬЩИНИ

*ІВАН
МОНОЛАТІ*

«КОЛОМІЙСЬКИЙ
БОЯН»

в Коломиї? Музей народних
мистецтв Гуцульщини та
Колочини. Кошицька

Починаючи з другої половини XIX ст., музично-концертний рух у Коломиї став звичайним явищем повсякденного життя. Саме в цей період тут з'являється серйозна професійна база для розвитку музичного мистецтва.

Першим центром згуртування української інтелігенції, основою культурного життя міста стало музично-хорове товариство «Коломийський Боян». Товариство офіційно було засноване 1895 р. У грудні того ж року затвердили керівництво товариства, а також ухвалили статут.

Інтелігенція і громадськість міста доклали багато зусиль, аби співацьке товариство розпочало свою роботу. Ініціаторами й засновниками «Коломийського Бояна» були: Павло Ільницький, Анеля Недільська, Антонія Кульчицька, Тит Заячківський, Григорій Кульчицький, Іван Черкавський, Софрон Недільський, о. Тит Войнаровський, о. Клим Кульчицький, о. Теодозій Курп'як, Олександр Кульчицький, Рудольф Левицький, Олекса Печерський.

Першим диригентом «Коломийського Бояна» став о. Теодозій Курп'як, який працював зі співаками понад десять років. Згодом деякий час хором диригував о. Зенон Кирилович. Хор розпочав існування як аматорський колектив, але згодом, завдяки співпраці з провідними галицькими митцями, «Коломийський Боян» досяг високого професійного рівня. «Коломийський Боян» відразу розпочав активну працю над репертуаром та підготовкою різних концертів.

23 червня 1898 р. товариство організувало концерт Соломії Крушельницької – славетної оперної співачки, відомої з виступів у столичних містах Європи й Америки, та музичного товариства «Коломийський Боян». У програмі концерту були арії з опер Джузеппе Верді «Сила долі», Джоакіно Россіні «Семіраміда», роман-

си Миколи Лисенка «Тебе, моя любко єдина» та «Коли настав чудовий май». «Боян» виконував «Вулицю» Філарета Колесси, чоловічий хор співав «Наша Ганка» Заліського-Желенського.

У грудні 1903 р. Коломию відвідав Микола Лисенко. Приїзд метра відбувся у рамках тріумфального турне по Галичині й Буковині з нагоди 35-ліття його творчої діяльності. Сучасники згадували: «Коломийці вітали його велично. 16-го грудня 1903 р. увечері став рух на пероні станції. Святково прибрана громада містян з великим хвилюванням очікувала дорогого гостя. На пероні був виставлений довжезний шпалер із січовиків та гімназистів. З приїздом потягу члени комітету вивели з вагону достойного гостя... Під команду кошового печеніжинської Січі В. Мацька всі Січі віддають українському музичному кобзареві перший поклін, стоголосе «Слава!», а хористи «Бояна» та гімназисти відспівали «Многая літа»...».

17 грудня 1903 р. хор «Коломийського Бояну» під орудою о. Теодозія Курп'яка привітав Миколу Лисенка концертом. У відповідь зворушений композитор виконав свої фортепіанні твори. За спогадами онуки композитора Ради Лисенко, за зібрані під час концертів кошти Микола Лисенко відкрив музичну школу в Києві. Тепер у музеї історії міста зберігається інструмент фірми Gustav Roster, на якому грав Микола Лисенко.

іван МОНОЛАТІЙ

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

іван
МОНОЛАТІЙ

«вечірки»

і

«вечерниці»
у КОЛОМІЇ

Велике значення у культурно-просвітницькому житті Коломиї мали так звані вечірки і вечерниці. Як спосіб відпочинку і дозвілля, вони були популярними в Європі ще від XVII ст. У Відні 5 лютого 1850 р. відбувся «баль слов'янський», на якому були присутні українці Галичини. Німецький термін «баль» поширився на розважальні вечори і в середовищі поляків та українців Галичини. «Вечірки» і «вечерниці» були розважально-просвітницькими заходами, які влаштовували українські коломийці ще від 60-х років XX століття.

На початку 1862 р. у Коломиї відбулися два «руські бали», доходи від яких переказано на допомогу бідним українським учням; у 1867 р. – баль на користь бідних учнів, який розпочався і закінчився коломийкою, проти чого виступили поляки та спольщені українці, заявляючи, що це «хлопський» танець.

У 1870-1880-і рр. у Коломиї вже побутують терміни «вечір», «вечерок», «вечерок з танцями», «забава», «фестин» тощо.

Із зростанням національної свідомости коломийські інтелігенти звертають увагу і на саму назву розважальних вечорів. І якщо місцеві поляки вибирають милу їхній мові «забаву», то українці зупиняються на українських «вечерницях». Первісне звучання сучасного слова «вечорниці» на Коломийщині відоме як «вечерниці». Так, газета «Руська рада» повідомляла, що в Коломиї 2 серпня 1888 р. відбулися вечерниці з танцями, які організувало «Перше літературно-драматичне товариство» за участю «академіків-вандрівників», а дохід призначався на коломийську бурсу.

Кошти від проведених заходів у Коломиї в кінці XIX — на початку XX ст. призначалися на добродійні цілі: закупівлю й будівництво

Народного дому, на коломийські бурси, на потреби товариства «Шкільна поміч», на фонд погорільців у різних місцевостях Галичини.

На початку 1890-х рр. організатори «вечерниць» уже рекомендували учасникам стиль одягу: народний або візитовий. Танцювали здебільшого під музику духового оркестру (58-го піхотного полку), а згодом – під музику джазового ансамблю.

Після заснування 1889 р. касинового товариства «Родина» пожвавилися відпочинково-розважальні вечори. Це товариство у перші роки свого існування проводило по 5-7 різноманітних заходів, а упродовж 1904-1905 рр. «Родина» організувала 20 «вечерниць з танцями», «зачарованих вечерниць», «посадкових вечерниць», «солодких вечерниць» та ін.

Особливо цікавими були «японські вечерниці», для яких аж у Токіо замовляли «оригінальні карнети з японськими малюнками, безліч барвистих лямпіонів, не меншу кількість японських вахлярів і оригінальне шатро японське». Вони відбулися 16 лютого 1905 р. Під час багатьох вечорниць організували буфети з перекусом які, починаючи з 70-х років XIX ст. були, зазвичай, без алкогольних напоїв. Іноді коломийські українці зичили на вечорниці у поляків фортепіано.

До традиційних вечерниць належали святомиколаївські та святоандріївські, але оскільки їх організували у піст – Пилипівку, то не грали музика. Напередодні свята Миколая «Руський жіночий кружок» або «Родина» влаштовували вечерниці для дітей, під час яких обдаровували молодиків. Такі вечерниці найчастіше відбувалися в залах касина «Ресурси», «Сокола», ощадної каси, у кімнатах товариства «Родина». На них запрошували дітей членів українських товариств, бідних та сиріт.

Традиційними були новорічні «вечерниці» в середовищі коломийських гімназистів. Для цих вечірок учасники готували маскарадні костюми. Танцювальна програма починалася з вальсу, після якого йшли мазурки, кадрилі, але особливо популярною вважалася коломийка.

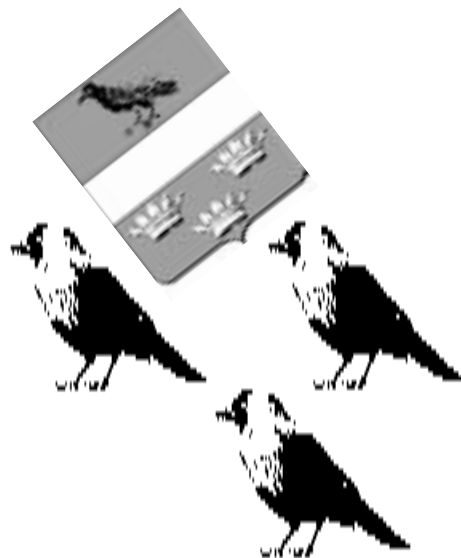
У 1890-і рр. в Коломиї відбулися перші «селянські вечерниці», які влаштувала філія «Просвіти», свого роду концерт і доповіді. У них взяли участь сільські хори з Балинець і Тишківців, Ілинець, теперішнього Снятинського р-ну, з смт. Печеніжина, теперішнього Коломийського району, містянські хори зі Снятина і Коломиї, а також гуцульські музики з Космача, Печеніжина й Ворохти.

Окрім розважальних «вечерниць» з танцями, дуже поширеними були «шевченківські вечерниці», якими відзначалися традиційні шевченківські роковини. На таких «вечерницях», як правило, декламували вірші Кобзаря, звучали пісні. «Шевченківські вечерниці» організовували коломийські осередки товариств «Просвіта», «Руський жіночий кружок» та ін.

Уперше в Коломиї «шевченківські вечерниці» відбулися 21 березня 1880 р. в залі касина «Ресурси». Ініціаторами стали філія «Просвіти» і «Перше літературно-драматичне товариство». Оскільки на той час важко було купити бюст Шевченка, то сцену прикрасили його портретом.

У період Першої світової війни організація вечерниць у Коломиї припинилася.

Kolomea

K. u. K. Dragoner-Baracken-Kaserne.

іван монолатій

коломия. ресторан «карпати»

іван
монолатіу

КОЛОМІЙСЬКА
ЦІСАРСЬКА
КУХНЯ

Ще від XIX ст. цісарська кухня вважалася однією з кращих у тогочасній Європі. У ній передусім багато було страв із борошна. Це і рулети, і ріжки, і розмаїття печива, а також омлети з начинкою. Крім того, для цісарських земель – власне Австрії, або українських територій Галичини і Буковини, розташованих у горах (Альпи, Карпати, Бескиди), характерними були книдлі, які тут називали «нокерлн». Звісно, що вони були чужими, у порівнянні із традиційними покутсько-гуцульськими стравами українського населення.

Цісарська кухня і сьогодні дуже популярна у коломийців, які, в основній своїй масі, вже й не пам'ятають, звідки походить її назва. Щоб пересвідчитися самим, спробуйте приготувати що-небудь – не пошкодуєте. Нижче подаємо деякі давні рецепти з кухарської книжки. Ці рецепти, звісно, готували коломийці-чужинці, зокрема поляки, гебреї, німці й почасти українці.

Масляні книдлі

60 г масла, 8 ст. ложок молока, 8 ст. ложок муки, 1 яйце.

Масло добре вим'яти та збити. Муку і молоко додавати поступово, по одній ложці, тоді влити збите яйце й замісити тісто. Місити треба доти, доки тісто не перестане прилипати до миски. Якщо потрібно, додайте трохи муки. Тоді столову ложку змочити в гарячій воді й нею повкидати книдлі в окріп. Варити 5-7 хвилин. Такі книдлі – традиційний національний додаток до росолу.

Книдлі з печінки

150 г печінки, 100 г білого хліба, трохи молока, 1 яйце, по 1 ст. ложці тертої цибулі та

дрібно порізаної зелені петрушки, 2 ст. ложки тлуцу, сіль, перець, мелені сухарі з булки.

Печінку дрібно нарізати або перемолоти. Цибулю й петрушку легенько обсмажити у тлуці. Білий хліб розмочити в молоці, розім'яти, додати яйце і спеції. Все добре вимішати, додати сухарі, щоб замісити книдлі. Маса має постояти пів години, тоді з неї зробити кульки. Варити в окропі 10-12 хвилин.

Маріленкнедель – абрикосові книдлі

Для тіста: 1 кг картоплі, 1 яйце, шматок завбільшки з горіх вершкового масла або тлуцу, 200-250 г муки. Для начинки: абрикоси, цукор-рафінад, мелені сухарі, вершкове масло або маргарин.

Картоплю відварити, натерти на тертці, додати муку, яйце і тлуц, замісити тісто. Дошку добре посипати мукою і розкачати на ній тісто завтовшки 3 мм. Розкачане тісто розділити на квадрати такої величини, щоб на кожен квадрат можна було покласти один абрикос. А замість кісточки в кожен абрикос покласти шматок цукру. Сформувати книдлі й варити їх у підсоленій воді. Тоді відкинути на друшляк, обкачати в сухарях, посипати цукром й обсмажити. Потім знову посипати цукром і гарячими подавати до столу.

[У Коломиї люблять розповідати, що архикнязь Карл, повертаючись якимось з полювання, заблукав у лісі поблизу міста. Він дуже зголоднів і був втішений, коли нарешті набрів на хатину бідного передмістянина. Дружина передмістянина розгубилася, адже дорогої їжі в хаті не знайшлося. Тоді вона спробувала спекти омлет, але, на лихо, він розламався на дві частини. Жінка дуже перелякалася, та, отямившись, склала обидва шматки омлету на тарілку й подала

до столу зі словами: «Може, Вам сподобаються ці рубчики, архикнязю?» Ще й як вони сподобались наступникові трону! Нема сумніву – омет смакуватиме й вам.].

Цісарський омет

2 яйця, 1 ст. ложка цукру, 1 склянка муки, 1/8 л молока, 1 ст. ложка масла 1 чайна ложка родзинок, дрібочка кориці.

Молоко, яйця, цукор і муку добре вимішати. На пательні розтопити масло і обережно вилити на неї яечну масу. Коли низ омлета підсмажить, додати родзинки й корицю, тоді перевернути на інший бік і з допомогою двох виделок порвати омет на шматочки, після чого засмажити так, щоб він хрустів. Посипати цукровою пудрою й можна подавати. Розраховано на одну порцію.

Коломийський нокерлн

80 г масла, 3 яйця, 30 г цукрової пудри, 30 г муки, 3 ст. ложки молока.

Соус ванільний: 2 жовтки, 1 ст. ложка картопляної муки, 80 г цукру, 1 пакетик ванільного цукру, 1/2 л молока.

Половину масла, жовтки й цукрову пудру збивати пів години, додати просіяну муку і збитий білок. Решту масла розтопити на сковороді, влити приготовлену масу, додати молоко й поставити сковороду в добре розігріту духовку. Випікають декілька хвилин при високій температурі. Коли тісто підніметься, його слід викласти на підігрітій таріль, полити ванільним соусом і подавати як десерт.

Соус приготувати так: жовтки змішати з картопляною мукою, цукром та ванільним цукром, розвести невеликою кількістю холодного молока, влити в решту кип'ячого молока й збити на паровій бані до отримання густої маси.

Гугельхупф – ванільна бабка

300 г муки, 20 г дріжджів, 1/8 л молока, 160 г вершкового масла або маргарину, 4 жовтки, 75 г цукру, 1/2 пакетика ванільного цукру, 4-5 ст. ложок родзинок, 1 ст. ложка рому, цедра пів лимона, мелені сухарі.

Дріжджі розвести в теплому молоці, додати розтоплене масло, цукор, ванільний цукор, ром, цедру лимона і наприкінці – жовтки. Додати муку і добре збити. Коли тісто легко відставатиме від миски, додати присипані мукою родзинки (тісто залишити на 1-2 доби на холоді). Тоді змащену маслом і посипану сухарями форму наповнити тістом і поставити в тепле місце, щоб тісто підросло. Випікати в духовці при середній температурі 45 хв. - 1 год. Коли бабка трохи вистигне, обережно витягти її з форми. Перед подаванням на стіл посипати цукровою пудрою.

Яблучний струдель

Гордістю кожної коломийської жінки цісарської доби вважався яблучний струдель. Його приготування потребувало неабияких здібностей, тому що тісто має бути тоненьке, як папір, і таке ніжне, щоб тануло в роті. За австрійської займанщини в Коломиї зчаста вибирали наречену – містянку – за вмінням приготувати цей рулет.

Тісто: 250 г муки, 1 яйце, 2-3 ст. ложки рослинного масла, дрібка солі, 3-4 ст. ложки теплої води, кілька крапель оцту, масло або маргарин. Начинка: 800-1000 г яблук, 100 г родзинок, 100 г товченого мигдалю, 100 г мелених сухарів, 100 г цукру, 1/2 чайної ложки кориці, масло або маргарин.

Муку просіяти на дошку, додати збите яйце, жир, сіль, оцет і замісити круте тісто. Тісто не слід розкачувати, його треба брати в руки

і з силою кидати на дошку доти, доки воно не перестане прилипати до дошки та рук. Тоді взяти суху дошку, посипати її мукою й викласти тісто, скропити теплою водою і прикрити рушником. Залишити тісто на пів години. Потім тісто злегка розкачати і розтягувати руками доти, доки воно не стане зовсім прозорим. Так тоненько розкатане тісто залишити на деякий час, щоб підсохло. Тісто змастити розтопленим маслом або маргарином і 2/3 поверхні покрити начинкою. Тоді обережно згорнути струдель як рулет, міцно заліпити краї і викласти на змащений жиром лист. Скропити зверху розтопленим маслом і випікати при середній температурі 45 хвилин. Струдель слід часто скроплювати розтопленим маслом. Коли він буде готовий, посипати струдель пудрою і розрізати на шматки завтовшки 2-4 см.

Для приготування начинки: яблука почистити, дрібно нарізати або потерти на грубій тертці. Мелені сухарі з булки змішати з невеликою кількістю цукру й легенько обсмажити на вершковому маслі. Цими сухарями посипати тісто, викласти на нього начинку (яблука, родзинки та мигдаль, змішані разом), зверху посипати корицею з цукром, а тоді згорнути струдель.

На різних кулінарних конкурсах та виставках до цього часу популярним є славнозвісний віденський торт «Захер», який і нині люблять в нашому місті. Ось його рецепт:

Торт «Захер»

Тісто: 150 г шоколаду або 30 г какао, 30 г цукрової пудри, 2 ст. ложки вершків, 150 г вершкового масла або маргарину, 180 г цукру, 6 яєць, 150 г муки, 2-3 ст. ложки абрикосового джему.

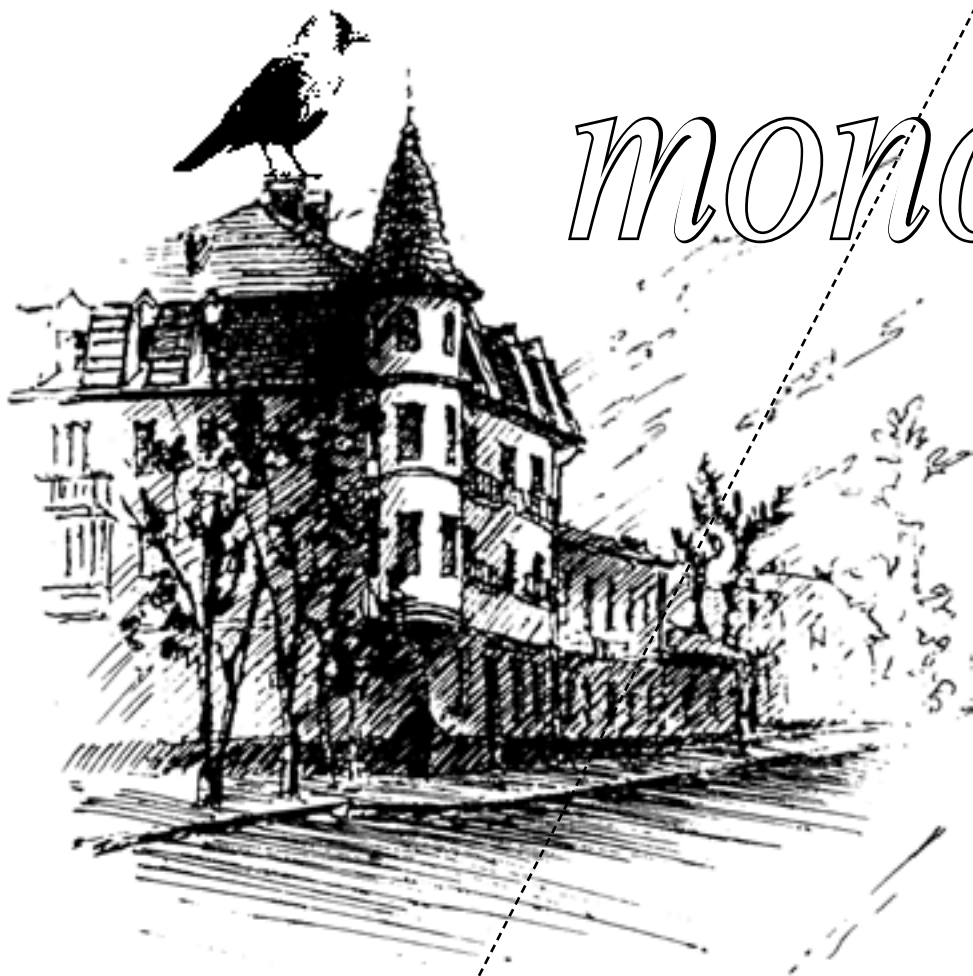
Помадка: 40 г кокосового масла, 50 г какао, 200 г цукрової пудри, 3 ст. ложки гарячої води.

Шоколад розтопити. Масло добре розтерти разом з цукром до однорідної маси, поступово додаючи 6 жовтків. Влити в масу розтоплений шоколад або какао, додати цукрову пудру і вершки. Тоді додати просіяну муку та збиті з рештою цукру білки. Білки слід доливати поступово, помішуючи основну масу. Добре вимашену жиром форму наповнити тістом. Пекти торт рівно годину при середній температурі. Коли торт охолоне, обережно перекласти на тортівницю і перемастити абрикосовим джемом. Зверху полити помадкою з кокосового масла, какао, цукрової пудри та гарячої води, яку попередньо підігріти на паровій бані.

іван МОНОЛАТІЙ

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

іван
монолатіу

СЛАВНІ
ГОСТІ
КОЛОМІЇ

Іван Якович Франко (1856–1916) не раз бував у Коломиї: у березні – серпні 1880 р. (1–4 березня, 5 березня–6 червня, 7–9/10 червня, 10–11, 11–13 червня, 16/17–23 червня, 29 червня, 23 серпня) – був заарештований і відбував тюремне ув'язнення; 7 жовтня 1883 р. – на кілька годин до М. Павлика у справі створення хліборобської артілі у Станиславові; 7 серпня 1884 р. – під час мандрівки українських студентів, на студентському вічі, на якому відбувся виступ І. Франка і вечірка в залі готелю «Галіція»; у першій половині липня 1893 р. – для вирішення питання про збір коштів та видання радикальних часописів і книжок; від 30 липня того ж року до 4 серпня – для участі у загальних зборах щодо заснування радикального товариства «Народна воля»; 29 жовтня того ж року – на нараду представників радикальної партії з навколишніх повітів; можливо, у травні 1894 р. – на засідання виділу товариства «Народна воля»; 19 травня 1896 р. – на радикальному вічі представників сільських громад Покуття в залі міської ратуші; у жовтні 1900 р. – у зв'язку із недугою дружини, коли супроводжував її до лікаря В. Кобринського. Востаннє в Коломиї І. Франко побував у четвер, 29 грудня 1911 р. (11 січня 1912 р.), коли, на запрошення Л. Кузьми, у залі щадничої каси відбувся літературний вечір поета. І. Франко прочитав тут свого «Мойсея».

У Коломиї твори І. Франка почали видавати 1882 р. (до 1930 р. тут надруковано 12 видань). Видавець Я. Оренштайн випустив у світ два комплекти листівок роботи митця Я. Пстрака по 10 різновидів до твору «Захар Беркут». 1916 р. «Учительська спілка» в Коломиї видала поштівку з портретом І. Франка і написом «Все, що мав у життю, він віддав для одної ідеї». На коло-

мийській ратуші та на фасаді медичного коледжу встановлено меморіальні дошки Каме-няреві, а одна з головних вулиць та Коломийський медичний коледж носять його ім'я.

Франц Йосиф I Габсбург (18.08.1830 р., год. 11.00 – 21.11.1916 р., год. 21.00), власний підданий, праправнук цесаревої Марії Терезії, правнук цесаря Леопольда II, внук цесаря Франца II (I), син ерцгерцога Франца, перший джентльмен Європи, за освітою палітурник. Після зречення від престолу його стрия Фердинанда Добросердного з 8.00 год. 2.2.1848 р. Його Цісарська і Королівська Величність, апостольський король Єрусалиму, цесар Австрії, король Угорщини, Чехії, Ломбардії, Венеції, Далмації, Хорватії, Словенії, Галіції та Володимирії, Ілїрії, ерцгерцог австрійський, великий князь Трансільванії, Тоскани і Кракова, князь Лотарингії, Зальцбурга, Стирії, Каринтії, Країни, Буковини, Парми, Модени, П'яченци, Фріулі, Рагуци, Цешина, Верхньої та Нижньої Сілезії, маркграф Моравії, князь-граф Тиролі і Кобурга, і под., і под. Сам себе він називав (заповнюючи анкету перепису населення) «першим державним службовцем» з річним неоподаткованим доходом 648 216 крон і 51 галер. Монарх, який найдовше панував у Європі, «завдяки якому XIX ст. тривало 116 років і закінчилося разом з його смертю». Уже в триденному віці отримав 9-особовий двір; згідно з цесарським наказом на прогулянки їздив тільки шестикінною упряжкою. У 6-літньому віці, як наслідник трону, був підданий інтенсивному (20, а пізніше 50 годин на тиждень) навчально-виховному процесові під наглядом матері – Софії з Віттельсбахів. Знав мови – крім німецької – французьку, італійську і (меншою мірою) чеську та угорську,

а також (в залежності від політичного календаря) польську. Танцював танець Аркан, фехтував та їздив верхи. У віці 13 років отримав звання полковника драгунів; 1844 р. провів першу самостійну інспекцію 3-го полку драгунів у Брно. Часто брав участь у парадах, оглядах та навчаннях. 1848 р. був відправлений до Ломбардії на короткі канікули, де замість відпочинку взяв участь в італійській кампанії під командуванням фельдмаршала Радецького. Під впливом бойових емоцій зродилася пристрасть до нікотину. 2 лютого 1848 р. в Оломоуці – для добра своїх народів – приймає трон після свого стрія Фердинанда, в якого виникли проблеми з розумом. Через кілька днів після цього він вполює свого першого зайця (упродовж наступних шістдесяти років покладе 50 600 шт. звірини; до кінця життя ще 4400; середній річний показник становить 850 шт.). 1854 р. він одружився з небогою своєї матері Єлизаветою з Віттельсбахів (Сісі). 1859 р. всупереч габсбурзькій традиції бере на себе особисто командування 250-тисячною армією і програє італійську кампанію під Солферіно. Починає лисіти. Відмовляється дати згоду на озброєння армії карабінами, що заряджаються з казенної частини, і зазнає поразки у війні з прусами під Садовою. Виражає прихильність до клопотань польських депутатів віденського парламенту щодо допомоги засланим учасникам Січневого повстання (особисте звернення до царя призвело до звільнення навесні 1867 р. значної кількості поляків; повернувшись з Сибіру вони поселилися у Галичині). 1867 р. підтверджує автономію Галичини; 1878 р. ініціатор святкування 600-річчя панування Габсбурзького дому; поборник більш частой і більш значної участі галицьких політиків в органах влади Австро-Угорщини. 1886 р. – початок

листування з вибраною для нього цісаревою Єлизаветою подругою життя – акторкою Катериною Шратт; 1889 р. – святкування 50-річчя царювання (за участю 70 тис. дітей). 1907 р. – перша серйозна хвороба; 1908 р. – святкування 60-річчя вступу на трон (82 тис. дітей). Франц-Йосиф I не міг (за винятком «вассеркльозету» – туалету зі зливом) перемогти своєї неприяни до технічних новинок: не зносив автомобіля, ліфту, вентиляторів, телефону, друкарської машинки, військових маскувальних мундирів. Помер у Шенбруні від запалення легенів; похований у цісарських катакомбах костелу капуцинів у Відні (серце).

Карл I Габсбург (1887–1922) – останній цісар Австрії, король Угорщини (як Карл IV), Галичини та Володимирії, син ерцгерцога Отто, внучатий небіж цісаря Франца Йосифа. Народився у замку Персенбойг в Нижній Австрії. В 19 років став другим за рахунком спадкоємцем трону після ерцгерцога Франца Фердинанда, вбитого 28 червня 1914 р. в Сараєво. В чині лейтенанта кавалерії 1905 р. почав військову службу в чеському селі Худержіце біля м. Стара-Болеслав, де містився 7-й драгунський полк. 1911 р. одружився з дочкою останнього герцога Пармського Роберта (по лінії пармської гілки династії Бурбонів) – Зітою де Бурбон-Парма. В 1912 р. в чині ротмістра, а згодом майора, престолонаслідник ніс військову службу в Коломиї, де командував ескадроном 14-го драгунського полку. У квітні 1912 р. коломиїці на теперішній пл. Відродження урочисто зустрічали Карла I та його дружину Зіту. У серпні 1914 р. прикомандирований до Генерального штабу, на початку 1916р. – на Італійському фронті, де командував 20-им армійським кор-

пусом. У свої 28 років, мав звання генерала кавалерії і контр-адмірала. 19 квітня 1915 р. відвідав Коломию. В серпні 1916 р. командував 1-ю армією на Румунському фронті. Через місяць після смерті імператора Франца Йосифа, 30 грудня 1916 р. коронований у Будапешті як король, а його дружина – як королева Угорщини. Від 2 грудня 1916 р. поклав на себе обов'язки верховного головнокомандувача. У травні 1917 р. відновив роботу парламенту, скликав райхсрат. На завершальному етапі війни, 11 листопада 1918р. відмовився від участі у державних справах Австрії, а 13 листопада – Угорщини (однак формального зречення престолу не було). У березні 1919 р. емігрував з сім'єю в Швейцарію, в 1921 р. – заарештований і висланий на португальський острів Мадейру, де помер 1922 р. У 2004 р. Папа римський Іван-Павло II офіційно проголосив Карла Габсбурга блаженним «за творення миру і вірність Христу у вигнанні та хворобі».

Зіта де Бурбон-Парма фон Габсбург (1892–1989) – остання імператриця Австрії, королева Угорщини, Галичини та Володимирії, дочка герцога Пармського Роберта, вдова імператора Карла I. У Коломиї мешкала разом з чоловіком під час його військової служби 1912 р., приїздила у квітні 1915 р. Після розвалу Дунайської монархії жила на еміграції в Швейцарії, була вислана на о. Мадейру. Син Карла і Зіти – Отто фон Габсбург 1961 р. офіційно відмовився від претензій на австрійський престол. Після майже 60-річної перерви, в серпні 1982 р., відвідала Австрію. Померла 1989 р.

Вільгельм Франц фон Габсбург-Льотрінген (Василь Вишиваний) 10 лютого 1895 – 18 серпня 1948) – український військовий діяч, політик, дипломат, поет, австрійський архи-

князь (ерцгерцог), полковник Легіону Українських Січових Стрільців. Вільгельма Габсбурга знали в Україні як Василя Вишиваного, під ім'ям, яке йому дали українські вояки під час Першої Світової Війни. Він вважався одним з неофіційних претендентів на український трон в разі утворення монархічного ладу. Хоча він сам офіційно ніколи не проголошував своїх намірів бути українським монархом і навіть не мав до цього можливостей, Василь прославився військовими та дипломатичними здібностями, поезією і любов'ю до України.

Вільгельм фон Габсбург народився 10 лютого 1895 р. у родинному маєтку австрійських архикнязів Габсбургів-Лотаринзьких, розміщеному близько м. Пули (сучасна Хорватія) в Адріатичному морі на острові Люсін у тогочасній австро-угорській провінції Істрія.

Вільгельм фон Габсбург походив із відомого австрійського імператорського роду Габсбургів. Родинною гілкою цього роду, до якого належали батьки Вільгельма, була династія Габсбургів-Лотаринзьких.

Вільгельм Франц був наймолодшою дитиною з шести в родині Марії Терези і Карла Стефана Габсбургів-Лотаринзьких. Його братами і сестрами були Елеонора (1886–1974), Рената Марія (1888–1935), Карл Альбрехт (1888–1951), Мехтильда (1891–1966), Лео Карл (1893–1939).

Від 1905 р. Вільгельм Франц навчався у Віденському реальному училищі, яке закінчив 1912 р. Наступного року Вільгельма і його брата Лео було відправлено на навчання до військової академії в м. Вінер-Нойштадт. Окрім військової справи, Вільгельм вивчав літературу та мови, серед яких обрав вільним факультативом українську.

Його знайомство з українською культурою почалося в польському Живці, де українців не було так багато. За власної ініціативи Вільгельм подорожував Гуцульщиною інкогніто протягом 40 днів. Він мешкав разом з селянами і подорожував Карпатами. Ще в академії Вільгельм почав серйозно цікавитися українською культурою – вивчав мову, читав українських письменників, захоплювався творами Івана Франка, Федьковича, Стефаника, Шевченка та іншими. Зокрема, першою українською книжкою, з якою він ознайомився, була «Мала Історія України» М. Грушевського. Цю книжку Вільгельм прочитав ще взимку 1915 р. з допомогою одного українського солдата його сотні на прізвище Пришляк. Згодом просте зацікавлення культурою переросло в активну участь у політичному житті українців Австро-Угорщини.

У лютому 1915 р. Вільгельм Габсбург закінчив військову академію, отримав звання лейтенанта і був відправлений до 13-го полку уланів. Ця військова частина формувалася переважно з українців Золочівського повіту. У полку відбувалося подальше ознайомлення Вільгельма з українцями, до яких він виявляв неабияку прихильність. Під його командуванням та з його ініціативи сотня Вільгельма повністю українізувалася – з її складу були вилучені поляки й угорці, місце яких заступили українці. Всі вояки мали синьо-жовті відзнаки на уніформі. У війську відбулася своєрідна трансформація поглядів і свідомости Вільгельма Габсбурга: він не тільки опанував українську мову, але й почав вважати себе українцем разом зі своїми солдатами. Він заохочував підлеглих до активного національного самовизначення, стверджуючи, що «коли я признаюся до українського народу, то і вони можуть сміло це робити». Один з солдатів подарував Вільгельмові виши-

ту сорочку, яку він носив як у полку, так і поза ним. За це, а також за його патріотизм і любов до України, його прозвали Василем Вишиваним. Братерство і приємні спогади про службу з українцями Василь проніс крізь більшу частину свого життя і навіть пізніше присвятив своїм бойовим товаришам збірку віршів і підписався під нею не як Габсбург, а як Василь Вишиваний.

Під час служби на фронті Вільгельма Габсбурга нагородили декількома нагородами Німеччини і Австро-Угорщини, зокрема однією з найвищих — залізним хрестом Пруссії 1 класу.

За законами Австро-Угорщини кожен член імператорської родини по досягненні 21-річного віку автоматично ставав членом сенату країни. Таким чином в 1916 р. Вільгельм Габсбург став членом парламенту і налагодив там контакти з українськими депутатами, зокрема з головою Української Парламентарної Репрезентації Євгеном Петрушевичем. Для українських політиків у Відні підтримка члена імператорської родини виявилась справжнім благословенням. За протекції архикнязя вдалося призначити міністром охорони здоров'я країни українця Івана Горбачевського.

Детальніше ознайомлення Вільгельма з українськими справами Австро-Угорщини сталося після його знайомства з одним з провідних українських політиків імперії, К. Гужковським. Гужковський був полковником австрійської армії і одним з небагатьох українців, що обіймав адміністративну посаду в Галичині. Через останнього архикнязь поступово прийшов до розуміння необхідности державного оформлення етнічних українських земель. На цьому етапі мова йшла передусім не про незалежність, а про відокремлення українських земель у складі Австро-Угорської імперії, де вони б мали

більше самоврядування і контроль над культурним життям. В цей час також відбувається перша зустріч Вільгельма Габсбурга з урядовими колами країни, зокрема головою Генерального штабу архикнязем Фрідріхом, стосовно перспективи українських проблем. Ніяких конкретних обіцянок надано не було, однак завдяки клопотанням молодого Габсбурга уряд почав звертати більше уваги на справи українців.

Згодом Вільгельм познайомився з іншими провідними українськими політиками Костем Левицьким, Євгеном Олесницьким та Миколою Васильком. Вони, безумовно, підтримували ідею утворення українського коронного краю в межах Австро-Угорської імперії, а допомога і протекція члена імператорської родини наближала їхні мрії до здійснення. Сам Олесницький вважав залучення архикнязя до української справи найбільшим успіхом українських політиків. Передусім, головною проблемою і завданням українців Австро-Угорщини була нейтралізація польського впливу на політику в Галичині, усунення поляків з керівних посад, українізація освіти, зокрема відкриття українського університету у Львові. Також розглядалося питання об'єднання Буковини з Галичиною в одну провінцію або коронний край, де переважало б українське населення. Проте довгий час вирішення українських проблем не було першочерговим завданням для центрального уряду, тому навіть протекція молодого Габсбурга не мала відчутного впливу на зміну традиційного політичного курсу імперії.

Перед початком Першої світової війни не було одностайності щодо майбутнього українських земель не лише серед українців, але і серед австрійських урядовців. З одного боку, Австро-Угорщина не хотіла позбутися українських земель, а з іншого – приєднання до імпе-

рії мільйонів українців Росії могло б небажано змінити національний баланс у імперії. Відчуваючи, що з загостренням відносин з Росією і наближенням війни ідея поєднання держав у рамках династії Габсбургів може знайти підтримку серед керівних кіл імперії, Вільгельм зацікавився нею і почав шукати підтримку серед урядовців Австро-Угорщини та Німеччини. Розуміючи, що розбудова великої незалежної держави на сході на даному етапі була маловірогідною, він зосередився на проєкті перетворення імперії на федерацію. Передбачалося, що Україна зі столицею в Києві мала бути разом з Угорщиною третьою складовою частиною імперії, на чолі якої стояв би ерцгерцог-регент, можливо з династії Габсбургів. Саме на цьому була зосереджена діяльність Вільгельма Габсбурга аж до осені 1918 р.

Після більшовицького перевороту 1917 р. в Росії до влади прийшов новий уряд на чолі з Леніним, який вирішив укласти мирний договір з Центральними державами. Вільгельм Габсбург відігравав важливу роль у проведенні переговорів у Брест-Литовську, які передували укладанню цього договору. Він був одним з тих небагатьох політиків, яким було відомо про таємний додаток до договору, де Австро-Угорщина на вимогу делегації УНР не тільки погодилася визнати незалежну українську державу, але й поділити Галичину на українську і польську частини. Завдяки персональним контактам Вільгельма з австрійським міністром іноземних справ графом Черніним було домовлено, що до складу української частини Галичини включать також Холмщину і з усіх цих земель буде утворено окремий коронний край у складі імперії. Цим планам, однак, не судилося здійснитися — польський вплив на уряд Австро-Угорщини виявився надто сильним, під його

тиском ці статті протоколу в липні 1918 р. були денонсовані.

Одним з проявів української політичної активності в Австро-Угорщині було формування Легіону Українських Січових Стрільців 1914 р. З поразкою Росії навесні 1918 р. Вільгельма Габсбурга призначено командиром австрійської «Групи архикнязя Вільгельма», до якої входив і курінь УСС. За Берестейським мирним договором загони німецьких та австро-угорських військ також передислокували в Україну – серед них і загони Українських Січових Стрільців. 1 квітня 1918 р. Вільгельм Габсбург перейняв командування УСС біля Херсону. Перебуваючи на півдні України, він не тільки оберігав легіон УСС від розформування, якого жадали деякі як в Україні, так і в Австрії, але проводив на чолі цього загону напрочуд незалежну політику підтримки українських сил. За його власним визнанням, він не лише не бажав брати участь у реквізиціях збіжжя в мирного населення, але й відверто відмовлявся придушувати народні повстання, які спалахували повсюди у відповідь на репресії окупаційної влади. Прихильність місцевого населення до архикнязя Вільгельма зросла до такої міри, що це викликало занепокоєння гетьмана Павла Скоропадського. Він відчував конкуренцію з боку Габсбурга і навіть мав агентурні дані, що навколо нього гуртується опозиція владі гетьмана. Від Скоропадського до німців було направлено декілька скарг, а ті своєю чергою вимагали від Відня більшого контролю над поведінкою члена імператорської родини. Підкорившись тиску Німеччини, австрійська влада намагалася всіляко обмежити діяльність архикнязя в Україні. Невдоволення Відня досягло такої міри, що Вільгельма Габсбурга було відкликано до столиці, де він мусив давати пояснення в зв'язку

з численними доносами. Незважаючи на опір своїй діяльності, а також на нові спроби ліквідувати УСС, молодому архикнязеві вдалося відстояти цей український підрозділ і по поверненні в Україну знову очолити його.

Побоювання Скоропадського щодо Габсбурга виявилися небезпідставними. У травні 1918 р. серед соціалістів Одеси виник задум підняти повстання проти влади Скоропадського і проголосити Габсбурга-Вишиваного новим гетьманом. На таємній нараді соціалістичних партій та представників УСС було вирішено дати запит архикнязеві стосовно його участі в повстанні. У разі його згоди планувалося почати підготовчу роботу для заколоту в Києві. Однак сам Габсбург не був до цього готовий і мотивував свою відмову тим, що жадав підтримки всього українського народу в разі приходу до влади.

З поваленням гетьманату Скоропадського в грудні 1918 р. Вільгельм Габсбург-Вишиваний почав співпрацювати з урядом Директорії. Він отримав звання полковника армії УНР і у вересні 1919 р. був призначений головою відділу закордонних зв'язків Головного Управління Генерального Штабу УНР. Переїхавши до Кам'янця-Подільського, де на той час були розташовані керівні установи Директорії, Вишиваний розпочав формування мережі військових шкіл для армії УНР. Використовуючи своє знання мов, Вільгельм налагодив контакти з військовими місіями держав Західної Європи. Однак діяльність архикнязя в армії Директорії була нетривкою. Він вкрай негативно поставився до укладеної Петлюрою в квітні 1920 р. Варшавської угоди з Польщею, за якою визнавалася приналежність західних земель, і зокрема Галичини, до Польщі. На знак протесту Вільгельм пішов у відставку і виїхав через Румунію до

Чехословаччини. У березні 1920 р., після перенесеного тифу, він нарешті прибув до Відня, де написав в австрійській газеті «Neues Wiener Journal» 9 січня 1921 р. гостру антипольську статтю, в якій охарактеризував союз Польщі з УНР як «неприродній». Стаття мала скандальні наслідки для самого Вільгельма, оскільки розгнівила його батька – зятятого полонофіла і претендента на польську корону. У відповідь поляки навіть опублікували гнівну відповідь батька Вільгельма Карла Стефана Габсбурга, яка фактично була зреченням від сина.

Опинившись в еміграції, Вільгельм Габсбург спочатку брав активну участь у житті української діаспори в Австрії. 1921 р. у Відні виникло Українське національне вільнокозацьке товариство, яке обрало головою управи Габсбурга-Вишиваного. Товариство випускало газету «Соборна Україна», яка дуже прихильно ставилася до особи архикнязя. Серед деяких українських емігрантських монархічних кіл він усе ще користувався певною популярністю і розглядався як потенційний кандидат на український трон. Однак у номері «Соборної України» від 19 грудня він однозначно заперечив свої претензії на верховну владу в Україні. Це не завадило Вільгельмові активно цікавитися подіями як в Україні, так і серед українських емігрантських кіл. Зокрема, використовуючи своє ім'я, він намагався знайти підтримку українській справі серед європейських політиків. Проте великого успіху починання Вільгельма не мали, оскільки він не мав політичної ваги і за ним не стояло жодних впливових політичних сил. Поступово Габсбург став непомітним у політичному житті української еміграції.

У різні часи він зустрічався з представниками української еміграції – Павлом Скоропадським, Євгеном Коновальцем, Євгеном Петруше-

вичем, В'ячеславом Липинським, Віктором Андрієвським та іншими, але згодом навіть ці контакти зійшли нанівець. Хоча ім'я Вільгельма використовували для власних цілей різні емігрантські кола, серед них Габсбурга вважали радше замріяним ідеалістом, аніж дієвим політиком. Його збірка віршів українською мовою «Минають дні» (1921) рішуче засвідчила основне зацікавлення Габсбурга-Вишиваного – спогади та література.

Пізніше Вільгельм Габсбург займався власним бізнесом – продажем земельних ділянок в різних частинах Європи. Деякий час він мешкав у Франції та Іспанії, займаючись ріелторською справою. Під час Другої світової війни він, як і всі Габсбурги, рішуче відмовився від співпраці з нацистами і перебував під наглядом гестапо, оскільки існували підозри стосовно його співпраці з англійською розвідкою. Після війни далі займався власним бізнесом – мав лакофарбовий завод у Відні, одружився, мав двох синів, Піча і Франца.

Певні побоювання щодо Габсбурга-Вишиваного мала й советська розвідка. Проте її головна увага була прикута до співпраці Вільгельма з українськими націоналістами – зокрема, з Євгеном Коновальцем до війни та з представниками ОУН – після неї. Хоча Коновальця вбив агентом НКВС Судоплатов у Роттердамі, советські органи довгий час не мали підстав знищувати або навіть арештовувати колишнього архикнязя з огляду на його пасивність в українській політиці. Однак відомості про його контакти з чільниками ОУН тримали ім'я Габсбурга в колі зору сталінської розвідки. Вже по закінченні війни, під час окупації Відня в 1944–1947 рр. советськими військами, сталінська розвідка таємно стежила за ним.

Привід для арешту з'явився, коли агент французької розвідки капітан Пеліс'є мав зустріч у Відні з Вільгельмом Габсбургом. Ймовірно, французи сподівалися налагодити через нього стосунки з українським рухом опору в самій Україні, зокрема з представником ОУН в еміграції Романом Новосадам. 26 серпня 1947 р. Вільгельма Габсбурга разом з Р. Новосадам заарештувала советська секретна служба СМЕРШ і перепроварила до Карлс-Баденської тюрми, де тривало попереднє слідство. Йому інкримінували шпигунську діяльність із західними державами, союзниками СРСР по антигітлерівській коаліції, та звинувачували в зв'язках з ОУН.

Наприкінці листопада 1947 р. Вільгельма Габсбурга перевели до Лук'янівської тюрми Києва. Протягом півроку його щоденно допитували, переважно вночі, вимагаючи зізнатися в контактах з оунівським підпіллям та західними розвідками. Однак Вільгельм заперечував свою причетність до будь-яких політичних рухів чи партій за останні 20 років, наголошуючи, що всі зустрічі й контакти були окремими подіями і не мали постійний характер. Він відмовився видавати прізвища своїх друзів та вигадувати наклепи на соратників по еміграції. Слідчі рекомендували йому 25 років ув'язнення в советських таборих, однак ця рекомендація і наступний вирок залишилися невиконаними. Умови утримання в тюрмі та брак медичного догляду призвели до захворювання Габсбурга на туберкульоз. Вільгельм Габсбург хворів на легені вже давно, втім тюремний лікар нічого іншого, крім захворювання серця, не згадувала в історії хвороби. Свідectво смерті вказує на двосторонній туберкульоз, від якого він помер о третій годині ночі 18 серпня 1948 р. в тюремній лікарні. Не збереглося навіть відомостей

про місце захоронення – ймовірно, його поховали десь біля огорожі Лук'янівського цвинтаря Києва без будь-яких позначень.

В часи перебудови і переоцінки діяльності Сталіна та його секретних служб справа Габсбурга-Вишиваного знов була переглянута комісією з реабілітації незаконно засуджених в СРСР. 16 січня 1989 р. його посмертно реабілітували.

У Коломиї В. Вишиваний вперше міг опинитися 1909 р., під час таємної мандрівки на Гуцульщину. Наприкінці 1917 р. взяв участь у поїздки цесаря Карла I, який відвідав Калуш, Станиславів, Надвірну, Делятин, Коломию, Тернопіль.

Наприкінці січня 1919 р., на запрошення коломийської військової старшини, до Коломиї приїхали В. Вишиваний і сотник Едвард Рубеш-Ляришенко. Преса повідомляла, що «полковник Вишиваний приїхав до Коломиї на довгий час і тиху співпрацю, до якої він і його ад'ютант забралися щиро й охоче».

1912 р. в чині ротмістра, а згодом майора, престолонаслідник Карл (1887–1922), син ерцгерцога Отто, внучатий небіж імператора, ніс військову службу в Коломиї, де служив у 7-му кінному полку. У травні того ж року місцева преса згадувала, що містяни тепло приймали Карла, який, своєю чергою, висловив лояльність до українського національного руху і рішуче відкинув шовіністичні заяви місцевих поляків.

Тому-то, побоюючись велелюдних маніфестацій коломийців після смерті Франца Йосифа I, чернівецький губернатор надіслав на ім'я начальника Коломийського повіту таємну телеграму наступного змісту: «В виду смерті імператора Франца Йосифа вступлення престолона-

слѣдника примите меры недопущенію панихидь манифестацій возложенія венков».

Через місяць після смерті імператора Франца Йосифа, 30 грудня 1916 р., престолонаслідник Карл був коронований у Будапешті як угорський король Карл IV й австрійський імператор Карл I Габсбург, а його дружина – як королева Угорщини. Він виявився останнім імператором Австрії, а також, формально, останнім королем Галичини та Володимирії.

Слуга Божий Андрей митрополит Шептицький (1865–1944) – видатний український церковний, культурний та громадський діяч, митрополит Української греко-католицької Церкви (митрополит Галицький, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський), граф, доктор права (1888), доктор теології та доктор філософії (1888–1890), депутат Галицького сойму і член палати панів австрійського парламенту у Відні (від 1903 р.).

Митрополит А. Шептицький брав активну участь у політичному житті Галичини. 1901 р. виступив з протестом проти переслідувань українських студентів Львівського університету, 1902 р. домагався від Галицького сойму заснування української гімназії в Станиславові. У 1903-1913 рр. Шептицький обіймав посаду заступника маршалка Галицького сойму, а 22 січня 1906 р. очолював делегацію до цісаря з вимогами рівних прав для українців Австро-Угорської імперії.

Митрополит Андрей був душею національного і культурного життя Галичини. Він дбав про школи, заснував науковий інститут для студій, сполучений з Богословською академією, та «Академічний дім» у Львові, допомагав приватним школам. На церковні кошти Шептиць-

кий посилав молодих священиків до студій у Римі, Відні; надавав стипендії світській молоді для навчання за кордоном, допомагав дитячим садкам та сиротинцям, заснував український шпиталь – «Народну лічницю» у Львові, підтримував видавництва, товариства.

Дбаючи про економічний розвиток Галичини, митрополит підтримав розгортання українського національно-кооперативного руху. А. Шептицький виділяв значні кошти для допомоги кооперативним організаціям на місцях. Так, 1910 р. ним було виділено з власних коштів 2000 крон на підтримку товариства «Сільський господар». Як глибокий знавець мистецтва, митрополит був меценатом митців-малярів, різьбярів. У 1913 р. він заснував у Львові Український Національний музей, в якому зібрані пам'ятки українського мистецтва. Шептицький дбав про постійне поповнення зібрань музею. Наприклад, 1931 р. він передав музеєві 9 880 різноманітних експонатів. Серед них – рукописи XV–XVIII ст., стародруки, архівні матеріали XVI–XVIII ст., ікони, твори живопису і графіки, римські та візантійські монети тощо.

Виступаючи за рівні виборчі права українців і поляків, 26 січня 1914 р. на засіданні Галицького сойму митрополит А. Шептицький виголосив промову в справі соймової реформи, закликав українців і поляків до згоди щодо відкриття українського університету. На засіданні було вирішено внести зміни до крайового статуту й реформувати виборчу систему. Поляки також погодились підтримати справу відкриття українського університету.

Початок Першої світової війни митрополит зустрів у Львові, відмовившись емігрувати, коли російські війська зайняли Галичину. 6 вересня 1914 р. в церкві Успення Пречистої Діви Марії Шептицький виголосив проповідь, у якій

закликав народ вірно держатися своєї віри. Російську православну церкву він називав «казьонною», що підпорядковувалась світській царській владі. Маючи великий авторитет серед народу, митрополит відкрито викривав імперіалістичний характер війни, закликав не визнавати нової влади. За розпорядженням графа Шереметьєва А. Шептицького було заарештовано і депортовано до Курська, а потім перевезено до Суздаля.

Лютнева революція в Росії принесла свободу митрополитові. Він виїхав до Петрограда, де висвятив шість священнослужителів Російської католицької церкви. З Петрограда митрополит приїжджає до Києва, де влітку 1917 р. як гість був на засіданні Центральної Ради. Проблема державності України ніколи не покидала владику. Першою умовою побудови української держави Шептицький вважав «національну єдність і гармонію духу. Це бажання народу складати єдине ціле – свідомо воля всіх одиниць злучитися в одну організацію...». Мова, на його думку, була одним з головних чинників єдності.

Повернувшись до Львова 10 вересня 1917 р., митрополит активно взявся за церковні справи. На проголошення Західно-Української Народної Республіки Шептицький відповів пастирським листом, в якому закликав вірних жертвувати всім, навіть життям, для захисту і будівництва української держави. Митрополит заохочував священників до «єдності і лучності з народом. Будемо домагатись, щоби... не ставляв ніхто ніякої перепони у всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу, а, навпаки, служив йому і зичливо відносився до всіх його справ...». 7–8 травня 1919 р. у Станиславові відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита

зкликав єпископ Григорій Хомишин. Учасники з'їзду (в ньому брало участь понад 200 священників) закликали духовництво і вірних самовіддано працювати й боронити незалежність ЗУНР. Проте з весни 1919 р. Українська греко-католицька церква стриманіше ставилась до державотворчої діяльності уряду Західно-Української Народної Республіки. Це було викликано законом ЗУНР від 14 квітня 1919 р. про земельну реформу, що передбачав націоналізацію церковних земель – основу матеріального існування церкви.

Паризька мирна конференція 25 червня 1919 р. визнала право Польщі на окупацію Східної Галичини. Навесні 1921 р. митрополит Андрей виїхав за кордон, де зустрічався з президентом Франції Мільєраном, маршалом Фошем, гаряче відстоюючи право українців на власну державу. З цією метою він відвідує Рим і говорить з Папою. Проте за умовами Ризького договору 18 березня 1921р. Східна Галичина відходила до Польщі. А 15 березня 1923 р. рада послів Антанти, ігноруючи інтереси українців, ухвалила передати територію Східної Галичини Польщі за умови надання їй територіальної автономії.

Андрей Шептицький не визнав умов Ризького договору, про що писала газета «Час» від 12 червня 1921 року: «Митрополит Шептицький не визнає Ризького договору та вважає Галичину тереном, де Польща є не менше ніж окупантом. В цім випадку польському урядові вільно буде домагатися в Римі, щоб його місце у Львові зайняла людина, яка визнає існуючий тепер державний порядок». Польський уряд вирішив усунути небажаного владику. 26 вересня 1923 р. за виступи в обороні самостійності України та антипольські настрої митрополита було заарештовано і депортовано до Познаня.

Українська громадськість відповіла на арешт А. Шептицького відкритим протестом. Рим також негативно поставився до цього акту польської влади. Тому уряд Сікорського змушений був відпустити владу.

У 20-30-ті роки ХХ ст. А. Шептицький підтримував процес національного відродження, друкували протести проти польської пацифікації. Найжорсткішого переслідування зазнавали православні українці. Вони були об'єктом окатоличення, а потім і ополячення. Позиції Української греко-католицької церкви були дещо міцнішими. Права греко-католиків боронив конкордат між Ватиканом і польським урядом, який було укладено 1925 р. Проте ця умова не захищала від переслідувань священнослужителів і віруючих. Підставою для репресій могло бути спілкування українською мовою, відмова від використання в полонізованій формі прізвищ своїх парафіян-українців. За вживання етноніма «українець», політоніма «Україна» митрополитові робили зауваження. Про це свідчить лист від 11 квітня 1933 р., надісланий, як зазначено на конверті, «рутенському митрополитові у Львові монсінйору Андрею Шептицькому» Священною Конгрегацією Східних Церков у Римі. Апостольська столиця пропонувала митрополиту уникати вживання в документах таких небажаних словосполучень, як «його український народ», «більша частина цього народу», «Україна». Проте, як видно з пізніших документів і звернень А. Шептицького, до цієї рекомендації він не дуже прислухався.

Намагаючись зупинити процес ополячення українського населення, наприкінці вересня 1930 р. митрополит вилетів літаком до Варшави, де домагався аудієнції у Пілсудського, проте прийнятий не був. Довідавшись про голод в радянській Україні 1932 – 1933 рр., митропо-

лит Андрей виголосив промову, в якій закликав вірних надати допомогу. Було зібрано кошти і продукти, проте керівництво СРСР від них відмовилось.

В кінці 30-х років ХХ ст. польський уряд розгорнув масове примусове обернення православних Галичини в католицизм. Особливого розмаху ця акція набула на Волині, де поляки намагалися ввести новий церковний обряд – «нови обжондек» – якусь суміш українського і польського церковних обрядів. Але місцеве населення нову релігію не визнало, і за постановою польського уряду почався процес конфіскації і руйнації православних храмів. Митрополит Андрей рішуче засудив таке варварство, поставив це питання в Римі, а коли не допомогло, звернувся в Лігу Націй. Польський уряд дуже обурився, але руйнацію церков припинив, знищивши приблизно 200 храмів.

Після приєднання Західної України до СРСР предметом особливого занепокоєння більшовицьких керівників стала авторитетна в Західній Україні Українська греко-католицька церква. А. Шептицький, який не присягав польській владі, залишився послідовним поборником прав вірних і після входження Західної України до складу СРСР. Митрополит не боявся апелювати до найвищих урядових чиновників, коли їхні дії зачіпали інтереси його конфесії.

Німецьку армію А. Шептицький зустрів як визволительку, з нею пов'язував надію на відновлення державности. На проголошення у Львові Української держави 30 червня 1941 р. митрополит відповів вітальною телеграмою: «Переможну німецьку армію вітаємо як визволительку від ворога. Встановленій владі належно підкоряємося. Визнаємо головою крайового правління західних областей України пана Ярослава Стецька». Проте дуже скоро владика

переконався, що німецька окупація також супроводжується грабунками населення, репресіями і депортацією до Німеччини. Після скасування німцями Української держави митрополит змінює своє ставлення до німців. У листі до Папи Пія XII, що датований 1942 р., він пише: «...Німецька влада люта, майже диявольська і в ступені хіба що вищому, ніж більшовицька».

Антилюдській суті нацизму А. Шептицький протиставляв не тільки слово Боже, а й вчинки. Він відкрито протестував проти фізичного знищення євреїв, особисто врятував приблизно 600 осіб, переховуючи їх спочатку в соборі св. Юра, а коли це стало небезпечно – у віддалених монастирях. Коли у жовтні 1942 р. почали формуватись перші військові загони УПА, митрополит благословив цю справу і розпорядився надіслати до загонів священників-капеланів. Останні мали організувати богослужіння для повстанців і виконувати іншу духовну опіку.

Влітку 1944 р. в Західну Україну вступила Червона армія. Поки тривала війна, сталінська політика стосовно Української греко-католицької церкви була поміркованою. Церкви трактували як державну власність, але надавали їх в оренду священнослужителям за невелику плату. Священиків і дяків, також студентів теології звільняли від військової служби. Значна роль у досягненні компромісу між урядом СРСР і УГКЦ належала А. Шептицькому.

Помер Андрей Шептицький 1 листопада 1944 р. у Львові, в святоюрських покоях. За свідченнями очевидців, в день похорону біля міста були сконцентровані війська, а місто нашіпиговано енкаведистами. На похороні були присутні релігійні діячі різних віросповідань, представники радянської влади.

А. Шептицький не раз відвідував Коломию і села Коломийщини, зокрема навесні 1900 р.

21 вересня 1912 р. перебував на виставці домашнього промислу в Коломиї. Фінансово підтримував різні українські товариства і установи на Коломийщині, зокрема філії товариств «Просвіта», «Сільський господар», «Рідна Школа», а також Народний дім, кредитну спілку «Покутський союз», допоміг коштами у закупівлі оздоблювальних матеріалів для залів музею Гуцульщини (1926) і допомагав у придбанні нових експонатів. Сприяв становленню і розвитку хліборобської школи у с. Коршеві на Коломийщині.

Українська громадськість Коломиї 22 березня 1936 р. урочисто відзначила 70-річчя від дня народження і 35-річчя вступу А. Шептицького на митрополичий престол. Прибуток від ювілейного концерту призначався на «Український шпиталь ім. Митрополита Андрея» у Львові. Одна з коломийських вулиць названа іменем А. Шептицького.

У січні 1955 р. було проголошено декрет про початок процесу беатифікації слуги Божого митрополита Андрея Шептицького.

